

Atheizmus.

Isten léte vagy nem léte valamikor tudományos kérdés volt, melynek eldöntéséhez az akkori tudomány leghatározottabb módszereit, legjobb ismereteit használta fel. Érv állott érveléssel szemben és a tudományosan felizgatott emberiség fáradhatatlan volt a legapróbb részletek tisztázásában is. Végtelenül fontos dologról volt szó, melynek fontosságát és jogosultságát éppen a fejlődő tudomány lélektana adta meg. A testi és lelki élet rejtelseinek, a természet ezer csodáinak kiszolgáltatott, azokkal küzködő, megértésükre kényszerített emberiség lelkéből egy naivul és erőszakosan megalkotott világrendszer emelkedett ki, melynek tengelye, sarkköve, megoldása és megokolása, mindene volt egy fogalom, egy szó: Isten! A nyugtalan, fáradságos, sokféle kutatásra az ő árnyéka borított fenséges nyugalmat. Ő a kezdet és a vég, ő teremtette a semmiből a világot. Mindent tud; a megfigyelés, a kételkedés forrásai, patakokon és folyókon keresztül, mint a tengerbe, hozzá vezetnek, benne tűnnek el nyomtalanul. Ismeretfoszlányok helyett teljes és tökéletes érthetlenséget, szent misztériumot nyújt. Az egyenetlen, sokféle világot „beborítja sima víztükrével; fenekére nem lát az emberi szem. Ő az abroncs a világ testén, mely nélküle széthullana apró darabokra; minő fáradság azt azokból újra felépíteni! Az ő lényéből sugárzó fény ad szint és alakot a dolgoknak, melyeket a sötétségben csak tapogatódzva tudnánk megkülönböztetni. Ő tartja fenn, ő igazolja a társadalmat. Az ő vezetése alatt a világ bámulatos pontossággal szervezett bankház, mely mindenkit méltányosan fizet; de a bankjegyeken egyedül az ő aláírása kezeskedik.

A történelem, a bölcelet, a művészet és az erkölcsstan mind vele foglalkoznak. Bizonyítékokat halmoznak létezése mellett, felépítik világegyetemét. Megalkotják személyiségét, részletesen és színesen írják le földi és túlvilági igazságszolgáltatását, mely mindennek legigazibb alapja. Ő vezérli a cselekedeteket. Nevének betűiért százezrek vére folyik, a szentek és mártírok életükkel és halálukkal vallanak minden szót, ami reá vagy környezetére vonatkozik. Az ő nevében egyházakat szerveznek, népeket kormányoznak, királyokat kennek fel; milliók sorsát tudatosan intézik és ha kell, ha nevének dicsősége úgy kívánja, milliókat küldenek a halálba. Minden igaznak ő a kútforrása, rajta egyedül épül fel minden erkölcs! És mikor az ifjú természettudomány először közölte elfogulatlan, a megfigyelésen és kísérletezésen alapuló ismereteit, ő állott a világ érdeklődésének gyújtópontjában, mely kíméletlenül égetett el mindenkit, aki afelé közeledett.

A máglya ma már nem fenyegeti a tudományt, mint egykor Galilei idejében és az egyház többé nem veszi magára a tudomány célzásait. Céljait és érdekeit nem köti a szóhoz. Nem ragaszkodik mereven a tudományos alaphoz, melynek pedig létezését köszönheti, amint az inogni kezd alatta. Nem az alapot félti, de az épületet, mely neki kényelmes lakásul szolgál. Nem állítja többé, hogy a nap forog a föld körül és nagy hajlandóságot mutat arra, hogy a leszármazás tanát is elfogadja. Évmilliókká nyújtja a teremtés napjait, nem köti magát Isten és udvartartása eredeti leírásához. Isten egyszerűbb lett, visszavonultabb, megváltoztatta régi szokásait; ki régen a miatyánkok, a requiemek meg a péterfillérek számához kötötte a lelkiüdvösséget, most nem helyez súlyt a ceremóniákra, megérti a másvallásúak imáját is, lemondott régi csodáiról; minden örömét szolgáló földi birtokaiban leli, azok gondozásában talált végre megfelelő foglalkozást. A világegyetem meg van nélküle is, a „megtisztult” istenhit szívesen belenyugszik annak reformálásába, szívesen kihelyezi a menyországot akár a Szinuszba. Csak ha földi intézményeiről van szó, akkor mozdul meg, akkor hivatkozik az érzelmeiben megbántott öreg Istenre, kit „ha nem volna, ki kellene találni”. Ha a fennálló társadalmi rendhez nyúlnak, akkor szólítja az örök erkölcsöt, akkor átkozza a szentségtörő istenkáromlót. Az egyház lemondott a részletekről hogy annál jobban hangsúlyozza a „lényeket”. És tényleg, szentjeinek jól szervezett és különböző képességekkel felruházott hadseregét ma már csak a könyöradományok gyűjtésére használja fel. Nem szeret aprólékosan beszélni istenről; szívesen számúzná a világegyetem egy távoli zugába és nem ok nélkül; hiszen Isten mindenttudó. Csak a pecsétje maradjon meg. A mérges maszlagra, amelylyel a népet etetik, hadd üthessék azt védjegyük nehogy az összetéveszse a „hamisított” tanokkal. Hadd szentesítse az államfentartó egyház végzéseit! Az egyház nem vitatkozik, az egyház kitér az érvek elől, elcsalja a tudományt a maga területről, hogy aztán oldalba kapja és az erkölcs nevében támadja meg.

És a tudomány, melyet az ellentállás, amikor a részletekről volt szó, még lelkesített, most az idegen területen nem sok kedvet érez a harchoz. Szavainak súlya alatt nem mer megmozdulni. A tudomány, mely egyszer vérevel írta fel igazát az égboltra, az előkelő kapitalista tudomány finnyáskodik. Elutasítja az istenproblémát, a maga területén nem találkozik vele. A napok és csillagok a láthatatlan karmester nélkül is hibátlan összhangban bűgják örök dalaikat, amint előre kiszámított pályáikat röjgák le. A physiologi tankönyveiben egy szó sincs istenről, a leiekről és annak hallhatatlanságáról. A földrajzban hiába keresnők az ég vagy a poka leírását és még a leghívőbb lélek sem reméli, hogy végre is a dé sarkon fogják azt felfedezni. A geológia nem tud a világ teremtéséről, melynek hat napját különben sem szabad „szó szerint venni”. A tudós az „ízlésre” hivatkozik. Vállat von, ha istenre kerül szó: „Nem ismerem ezt az urat.”

De mi, kik a felvilágosodásért és a népmilliók jogaiért küzdünk

mi igenis ismerjük. Lépten-nyomon találkozunk vele. Évezredek óta az ő nevében történik minden igazságtalanság, ő szentesít minden gazságot. Ő az, aki fentartja a tömeg nyomorát és az uralkodó osztályok rabló gazdagságát. Ő biztosít minket arról, hogy minden úgy van jól, ahogy van, hogy mindenki törődjék bele sorába és engedelmeskedjék némán, zúgolódás nélkül. Ő áll útjában minden haladásnak, ott van az igazak és a bátrak gyülekezetében, hogy merész és hivalkodó fölényével elriasszon minden nemes szándékot. Ne hagyjuk magunkat elriasztani! Nem szabad eltűnnie szemeink elől! Ő egyedül tudja, hol van az a pont, mely az egyház szerint ugyan kívül fekszik a földön, de ahonnan mi azt sarkaiból ki tudjuk forgatni. Benne, benne egyedül gyökeredzik számtalan olyan intézmény, melyet semmi más megokolni, melynek igazságtalanságát semmi más enyhíteni nem tudná, mint éppen az ő tényleges létezése. Ne hagyjuk elszáradni ezek alól a gyökeret, hogy aztán egyenként és fáradságosan kelljen kiirtani őket, de gyökerestől emeljük ki valamennyit egyszerre a földből! Hiába az egyház és az erkölcs minden tiltakozása, az ízlés minden húzódása: fel kell vetnünk, szüntelen energiával el kell döntenünk a kérdést. Mennyiben alapszik a mai erőszakos társadalmi rend a maga egymás fölé épített néposztályaánál isten tényleges létezésén?! És akkor nem lesz többé hiu és csupán a felekezeti békét megbontó a vita, hogy vajjon van-e isten vagy nincs, nem lesz az többé mindenkinek magánmeggyőződése, melyet persze hogy nem szabad szentségtörő kézzel megbolygatni.

Helvéth Géza.

Az állam és az egyházak elválasztása.

A házasságot az egész életre kötöttnek tekintik a katolikus felekezetek. A katolikus egyház az állammal házasságot kötött. Következésképpen tehát önmagához, amikor ezt a házasságot nem akarja felbontani. Igaz, hogy e következetességből a múltban engedni volt kénytelen, amikor bele kellett törődnie abba, hogy az állam a különböző protestáns egyházakkal szintén házasságot kössön, pedig az egynejlenség szintén elve. Volt persze gondja rá, hogy ez újabb házasságbeli társak lehetőleg háttérbe szoruljanak. Így tehát az újabban keletkezett felekezetek a szerzett jogokat nem érintették. A katolikus egyház összenőtt az állammal, elválasztani nem lehet. Ma is államegyház. Egyházi funkciói hivatalos államfunkciók, méltóságai állami méltóságok is. Az állam javainak egyrésze ma is birtokában van, adóját ma is az állam hajtja be, iskoláit az állam tartja. A többi felekezetnek emellett olyan a szerepe, mint a morganatikus házastársé. Nekik is jut valami jogocska, de nem a jogok teljessége.

Az, aki elvi alapon áll, nem tehet különbséget a felekezetek között. Sem a teljesen törvényes házasságban élő, sem a morgana-

tikus házasságban élő felekezetek mellé nem állhat. Nem a felekezetek rangjának megváltoztatásáról van szó, hanem az állam összes házasságainak felbontásáról.

Távol állunk attól, hogy az egyháznak történelmi érdemeit kisebbíteni akarnók. Amikor az egyházak keletkeztek, nagy történelmi hivatást teljesítettek, amit igazol fenmaradásuk is. Amikor a katolicizmus Magyarországon meghonosult, természetüleg egyesült az állammal, mert az anarchisztikus állapotból a rend, a műveletlenségből a kultúrára való átmenet ezt szükségessé tette. A protestáns egyházak csak a régi mintára követeltek jogokat, amikor szerepet követeltek, mint felekezet az államban.

Ma a helyzet azonban már átalakult. Míg egy felekezet volt csak, indokolt lehetett ennek az állammal való egysége, de mióta több van, mindinkább szembetűnő ennek felesleges, sőt káros volta. Amióta a meggyőződés szabadsága az állam elve, nem szabad e törvényes elvet azzal megkerülni, hogy egyes felekezeteknek mégis az állam tekintélyét kölcsön adjuk. Nem szabad elismert s el nem ismert felekezeteknek sem lennie éppen úgy, mint nem szabad törvényesen bevett s be nem vettnek lennie. Az állam szempontjából csak kultuszegylet lehet minden felekezet. Ugyanolyan jogokkal, mint hozzá hasonló más egyleteknek. Az állam nem avatkozhatik egy felekezet dolgaiba sem az egyleti joron túl, de a felekezetek sem vehetik igénybe az állam erejét, mint felekezetek.

Az állam felekezetnélküli s nem sok felekezetű. Az állam nem követeli polgáraitól azt, hogy bizonyos felekezethez tartozzanak, az állam ma már tudja, hogy a jó polgár kritériumához nem tartozik az imádság. A múltban nemcsak az ima maga, hanem még a formája is lényegesnek tűnt az állampolgári minőség meghatározása céljából. A felekezet és állam házassága tehát indokolt volt.

Ha az állam nem követeli polgáraitól azt, hogy bizonyos felekezethez tartozzanak, akkor az állam maga sem részesíthet előnyben bizonyos felekezeteket. De nem is állhat szoros összeköttetésben sem velük. Az egyházak célja a túlvilági boldogság, az államé saját és polgárainak jóléte. A felekezetek elve a lemondás, az államé a gazdagság. A felekezetek s az állam csak addig élhettek a házassághoz hasonló viszonyban, amíg az a természet s az ember közötti küzdelem nem öltött olyan arányokat, mint ma. Amíg a természet félig munka nélkül táplálta az emberiséget. Ma, amikor a munka az állam fenmaradásának legfőbb tényezője, az imádkozással foglalkozó egyházaknak az állammal való kapcsolatból ki kell esniök.

Amióta az emberi találékonyság szerepe folyton fokozódik, azóta minden ember jelentősége emelkedett. Az állami élet demokratizálódott. Ez a demokratizálódás pedig határozott ártalmára van az egyházaknak. Az egyházak a tekintély elvén épülnek, a társadalom a demokrácián. Az egyházban csak isten kegyelme, az államban csak saját érdeme alapján szabad érvényesülnie a polgároknak.

Az ellentét vagy legalább eltérés az állam s egyházak közt minden téren megvan, de legélesebb mégis a tanügy terén. A

múltban a tudás és vallás ugyanaz volt. Minden tudást a vallás foglalt magába. Ma a tudás és vallás nemcsak hogy nem ugyanez többé, hanem lépésről-lépésre való eltérés után ellentétbe került. A tudomány ma mást tanít, mint a vallás. A tudomány előtt más cél lebeg, mint a vallás előtt. A tudomány ismeretet terjeszt, a vallás csak világnézetet. A tudomány célja a boldogulás és gyarapodás feltételeit megszerezni a polgároknak, a vallásé a megnyugvást. A földi boldogulás célja az egyenlőség és szabadság, éppen azért kell hogy célunk legyen az állam demokratizálása, hogy ezzel egyetlen komoly céljának, az emberek materiális jólétének előmozdítását lehetővé tegyük. Az állam célja nem az egyház célja. Az állam feladata tehát nem lehet az egyház feladata. Feuerbach szerint nem kell s nem szabad sem lelkünk, sem testünk miatt szégyenkezni. De testünknek éppen ezért mindent meg kell adnunk, amire szüksége van. Az emberi kultúra hajtó ereje a vágyak, az igényekben van s nem a lemondásban. Az állam feladata az igények kielégítését elősegíteni. Az államnak ez a feladata az, amit röviden politikának nevezünk. S Feuerbach szerint a politikának kell vallásunkká válni.

Az a politika, amely az államot az összes polgárok egyetemének ismeri, az, amely az összesség igényeinek kielégítésére törekszik, az igazi modern politika. Miután pedig az egyes ember boldogulásának legfőbb tényezője az ember maga, az embernek pedig dolgoznia kell, a munkához viszont tudás kell, ezért a tudást az államnak kell közvetítenie. A polgároknak joguk van az államtól tudást, tehát iskolát követelni, olyan iskolát, amely képessé teszi őket a munkára. Nem a munkához, hanem a tudáshoz való jog a legelső.

Az állam létének feltétele a dolgozó polgár s nem a lemondó. Az államon belül keletkező kultúregyletek csak a maguk céljait szolgálják. Ezek nem kell hogy az állam céljaival ellentétesek legyenek, de azért egyiknek sem kizárólagos célja az állam célja.

A tudás és munka csak az állam kizárólagos célja. A tudás csak az állam szempontjából hasznos. A tudás csak az államnak nem árt. Csak az állam olyan szuverén, hogy ne kelljen a tudás különböző formái közt válogatnia. Minden más társadalmi szervezet fél a tudás egyik vagy másik ágától s ezért hallgat róla, vagy letörni igyekszik azt.

Hiába rója az állam a tudás legegyszerűbb elemeinek tanítását más szervezetre, eredményes tanítást csak maga végezhet, mert minden más tanító már a legkezdetlegesebb tanítási fokon is arra kell hogy gondoljon, hogy bizonyos ismereteket el kell hallgatni. Csak az állam rendelkezik azokkal az eszközökkel, amelyek a tudás közvetítésére, a nem tanulók kényszerítésére alkalmasak; s az államnak nem szabad saját szuverenitásának elismerése érdekében hatalmi eszközeit egyes szervezeteknek alárendelni.

Bármilyen legyen az a szervezet, amelyre az állam feladatának egyes részeit rábízta, egyforma lesz minden mással abban, hogy

saját céljait soha szem elől téveszteni nem fogja. Az állam célja csak másodlagos lesz. Már pedig az államnak nem szabad túrnie, hogy saját eszközeivel azok mellékesen szolgálják az ő célját.

Az állam s egyházak a múltban nemcsak az oktatásügy szempontjából voltak összenőve, hanem a katonáskodás, bíráskodás, igazgatás tekintetében. S mindez a közösség megszűnt s az állam virul. Miért ne szűnjék meg a tanítás tekintetében fennálló közösség is? S miért kell megmaradnia annak a múltból származó állapotnak, hogy a felekezetek tisztjei egyúttal törvényhozók? Miért kell az államnak az egyházi méltóságok kinevezését gyakorolnia, mikor erre semmi más indok nincs, mint az, hogy így volt régen is.

Csakhogy régen mindez indokolt volt, mert az állam s egyház tagjainak felfogása egységesebb volt. Régen nem volt az állam felekezetnélküli s még régebben minden polgár vallását az állam határozta meg. Ennek a kornak a maradványa az állam s egyházak házassága. Ma már megváltoztak a viszonyok. Az egyház nem szolgálja az állam célját, az egyház hűtlen lett az államhoz, az állam elidegenedett az egyik egyháztól s újjal kötött házasságot, most pedig már mindtől elidegenedett. Fel kell tehát bontani ezt a viszonyt, mely a régi s ma már nem létező érdekközösségen alapult. Ezzel az elválasztással az állam az utolsó szől is kimondaná e kérdésben s következetesen keresztülvinné azt az elvét, hogy a vallás magánügy.

Rab Pál

Goethe világfelfogása.

II.

A vallási dogmák és ceremóniáktól való elfordulás, a mélységes ellenszenv az oly világfelfogással szemben, mely a természetet és a földi életet másodrangú fontosságúra fokozza le, Goethe-nél nem maradt pusztán negáció. Több volt ez nála, mint a józan észnél tiltakozása az ellen, ami a józan emberi észszel össze nem egyeztethető, több volt, mint a Voltaire-ek, Diderot-k skeptizismusa több mint a de la Mettrie-knek, Holbach-oknak a dogmatikus, materializmus alapján álló atheizmusa. Goethe tiltakozása a vallásos világfelfogás supernaturalizmusára ellen egy pozitív tartalommal bíró mélyen átgondolt és átértett világfelfogásból fakadt – egy fenséges, melegséget árasztó, életkedvet, örömet fakasztó világfelfogásból, mely átlengi Goethe költészetének minden sorát és áthatja Goethe életének és egyéniségének minden megnyilvánulását.

Goethe világfelfogását soha sem foglalta valami filozófiai rendszerbe. „A filozófia iránt, a szó tulajdonképpeni értelmében nincs orgánum” – mondta Goethe. „Az istenség természete, a halhatatlanság, lelkünk mibenléte és testünkkel való összefüggése

örök problémák, melyekben a filozófusok nem visznek bennünket előre.” Bár a legnagyobb érdeklődéssel kísérte korának filozófiai törekvéseit és univerzális tudásával átfogta az ó- és az újkor csaknem összes filozófiai rendszereit, lelke mélyén mindig bizonyos idegenkedéssel viseltetett a metafizikusok filozófiai építményeivel és az iskolaszerű spekulatív filozófia légváraival szemben. „Sokat lehet téled irigyelni – írja barátjának, Jacobi-nak, a düsseldorfi filozófusnak –, házadat, pempelforti gazdaságodat, gyermekeidet, testvéreidet, barátaidat és egy hosszú stb. stb-t. De meg is vert ám ezzel szemben az Úristen tégedet a metafizikával és egy karót szúrt a húsodba! Engem ellenben megáldott a fizikával, hogy boldog legyek szemléletében az ő műveinek, melyek közül nekem csak keveset adott osztályrészül.”¹

A természet nagy műveinek tiszta, nyugodt, előítélet nélküli szemlélete – ez Goethe filozófiájának és világfelfogásának első és utolsó forrása.

„Hogy mily olvasható lett nekem a természet könyve – írja egyszer Steinnének,² – azt ki sem mondhatom. Hosszú betűzésem nem volt hiábavaló, most egyszerre halad a dolog és csendes örömem kimondhatatlan. Bármily sok újat találok is, nem találok semmi váratlant, minden odaülik és odacsatlakozik, mert nincs semmi szisztémám és nem akarok semmi egyebet, mint az igazságot az igazságért.”

A természetnek ezen vallási és filozófiai előítélektől ment vizsgálata Goethét is oda vezette, ahová mindenkit vezetett előtte is, utána is, aki csak ugyanezt az utat követte és aki csak munkáját ugyanoly becsületesen fogta fel, mint ő. Nem vezethetett ez az út máshová, mint ahová mi elérkeztünk: a modern természettudományi világfelfogáshoz.

Amit Goethe a természet könyvében olvasott, azt a pozitív vallások felfogásával összeegyeztetni lehetetlen volt. A természet arra tanította Goethét, hogy a világon minden bizonyos örök, változhatatlan törvényszerűséggel történik, mely törvényszerűségbe senki és semmi bele nem nyúlhat. Ezzel semmiképp sem tudta összeegyeztetni a vallások ama tanítását, hogy a természeten kívül, a természet felett trónol egy istenség, mely mindenható akaratánál fogva csodákat tehet s a természet rendjébe bármely pillanatban belenyúlhat.

„Te az evangéliumot, amint írva van – írja Lavaternek³ –, tartod az isteni igazságnak. Engem egy hallható hang az égből nem győzne meg arról, hogy a víz éget és a tűz olt, hogy egy asszony férfi nélkül szülhet és hogy egy halott feltámadhat. Ellenkezőleg, mindezt káromlásnak tartom a nagy isten ellen és a természetben való megnyilatkozása ellen.”

A természet könyve arra tanította Goethét, hogy a természet

¹ An Jacobi. 5. Mai 1786. Goethes Briefe. (Cotta.) II. kötet, 230. old.

² An Frau von Stein. 15. Juni 1786. Ugyanott II. kötet, 231. old.

³ An Lavater. 9. Aug. 1782. Ugyanott, II. kötet, 119. old.

örök törvényeinek az ember is épp úgy alá van vetve, mint minden a világon:

Nach ewigen ehernen
Grossen Gesetzen
Müssen wir Alle
Unseres Daseins
Kreise vollenden.*

hogy a természet előtt nincsenek célok, hanem minden az ok és okozat törvényszerűségén nyugszik. Ezzel semmiképp sem tudta összeegyeztetni a vallás ama tanítását, hogy minden a világon a csillagoktól kezdve a leghitványabb rovarig csak az ember kedvéért van, az ember pedig Isten kedvéért, hogy őt szolgálja és dicsőségét hirdesse.

A lángész zseniális megsejtésével meglátta Goethe a természetben, hogy amint az egész föld csak *egy* porszem a nagy mindeniségben, azonképpen az ember is csak „egy hang a nagy dallamban”, hogy az ember egész szervezetével, testi és szellemi alkotásával, a föld egyéb élőlényeivel szoros rokonságban áll, hogy minden élőlény a csendes bokorban, a levegőben és vízben *testvére* az embernek:

„Du führst die Reihe der Lebendigen vor mir vorbei” – mondja Faust a föld szellemének – „und lehrest mich *meine Brüder* im stillen Busch, in Luft und Wasser kennen.”²

„A különbség ember és állat között – írja Goethe³ – semmi részletben nem található. Ellenkezőleg, az ember az állatokkal a legközelebbi rokonságban áll. Az egésznek egybehangzása tesz minden lényt azzá, ami és az ember éppúgy ember felső állkapcsának alkata és természete szerint, amint kisujja utolsó izületének alkata és természete szerint *ember*. És így minden teremtmény csak egy hang, egy árnyalat a nagy harmóniában, melyet nagy egészében is kell tanulmányoznunk, különben minden egyes lény csak holt betű marad.”

A vallásos világfelfogás, különösen a kereszténység világfelfogása a világban egy soha ki nem egyenlíthető diszharmóniát látott. A testinek és szelleminek örök diszharmóniáját, az isteni eredetű léleknek küzdelmét az alacsony rendű, megvetésre méltó testiség ellen. Goethe képtelen volt ezt meglátni a természetben. Az ő szemében test és szellem csak különböző oldalról való nézése egy és ugyanazon történésnek és végeredményben egymástól elválaszthatatlan, egyaránt értékes, egyaránt magasztos megnyilvánulása az örök egynek: a nagy természetnek.

Müset in Natur betrachten
Immer Eins wie Alles achten
Nichts ist drinnen, nichts ist draußen
Denn was innen, das ist außen⁴ . . .

¹ „Das Göttliche.” Goethes Werke. (Bibl. Inst.) I. kötet, 261. old.

² Goethes Werke, (Bibl. Inst.) IV. kötet, 105. old.

³ An Knebel 17. Nov. 1784. Goethes Briefe (Bibl. Inst.) II. kötet, 176. lap.

⁴ „Epirrhema.” Goethes Werke. (Bibl. Inst.) I. köt. 321. old.

A modern, természettudományi világfelfogásnak egyik alapvető tétele, hogy megismerésünk csakis erre a földre, ennek a világnak tünetényeire van korlátolva, hogy tudásunk, ismereteink csakis a mi relatív emberi megismerésünk határai közt mozoghatnak s hogy ezentúl minden erőfeszítés hiábavaló.

Goethe abban is a mienk, abban is a modern, természettudományi világfelfogás alapján áll, hogy mélyen át van hatva az emberi megismerés, az emberi tudás relativitásának gondolatától, de egyszersmind attól a meggyőződéstől is, hogy balga ábránd az emberi megismerés határain túllépni akarni. Itt ezen a földön kell megállni szilárd lábbal és a világ megfejthetetlen misztériumai helyett a megismerhető természetet kell emberi tudásunkkal megragadni. Ez Faustnak végső életbölcseisége:

Ich bin nun durch die Welt gerannt
 Ein jed' Gelüst ergriff ich bei den Haaren
 Was nicht genügte, ließ ich fahren,
 Was mir erwischte ließ ich ziehn.
 Ich habe nur begehrt und nur vollbracht
 Und abermals gewünscht, und so mit Macht
 Mein Leben durchgestürmt; erst groß und mächtig;
 Nun aber geht es weise, geht bedächtig
Der Erdenkreis ist mir genug bekannt
Nach drüben ist die Aussicht uns verrannt.
Thor! Wer dorthin die Augen blinsend richtet
Sich über Wolken seines Gleichen dichtet!
Er stehe fest und sehe hier sich um;
Dem Tüchtigen ist diese Welt nich stumm.
Was braucht er in die Ewigkeit zu schweifen!
Was er erkennt, laßt sich ergreifen.
 Er wandle so den Erdentag entlang
 Wenn Geister spuken geh er seinen Gang
 Im Weiterschreiten find er Qual und Glück
 Er, unbefriedigt jeden Augenblick!¹

Túl messze vezetne, ha Goethe állásfoglalását a világfelfogás összes nagy kérdéseivel szemben kutatás tárgyává kívánnók tenni. De talán e vázlatos előadásból is eléggé kiviláglik, hogy abban a nagy birtokperben, mely Goethe körül állandóan folyik s melyben a legkülönbözőbb világfelfogások hívei maguknak követelik Goethét, a modern természettudományi világfelfogás igénye nem a legroszszabbul van megalapozva.

Goethe kétségtelenül a modern természettudományi világfelfogásé. Aki ismeri Goethét, aki csak kissé behatolt e nagy szellem világába, annak ez a legtermészetesebb, a legmagától értetődőbb igazságnak tűnik fel. Az ellenpártnak minden erőlködése ezzel szemben hiábavaló. Hiába böngészik végig Goethének több száz kötetre menő műveit, hiába kutatják a kortársak által kegyeletesen feljegyzett szóbeli kijelentéseit: Goethét maguknak kisajátítani soha sem fogják. Igaz, 83 év hosszú idő, ezalatt sokat és sokféleképpen irt és mondott Goethe és nem nehéz e sok és sokféle írás és kijelentés közül egy-egy mondatot kiszakítani és összefüggésétől meg-

¹ Goethes Werke. (Bibl. Inst.) IV. köt. 347. old.

fosztva, oly irányban magyarázni, mely Goethe szellemétől a le távolabb esik ugyan, de a magyarázók szellemének és céljainak megfelel. De ha azt a sok száz kötetet a maga egészében nézzük, ha Goethe páratlan hatalmas egyéniségét és hosszú gazdag életét a maga teljességében tekintjük: az elfogulatlan ítélet nem lehet más, mint az, hogy Goethe a *miénk!*

A miénk ő, felvilágosodott, modern tudományos gondolkodása embereké. A miénk azzal, amit a mi világfelfogásunk közös forrásából: a természet elfogulatlan vizsgálatából merített, „de ez nem minden, a miénk ő és mi az övé vagyunk”, azzal amit ő a természet eme elfogulatlan vizsgálatából leszűrt világfelfogásunkoz saját nagyszerű egyéniségéből, szellemének páratlan gazdagságából *hozzáadott.*

A modern természettudományi felfogásnak vannak más nagyjából akiktől talán teljesebben és rendszeresebben kapjuk mindazt, ami a modern világfelfogásnak tudományos lényege. De Goethét kapunk ezenfelül valamit, amit senki más nem tudott nekünk adni, ami e világfelfogás szempontjából nem kevésbé értékes, mi annak tudományos tételei.

Erhabner Geist – mondja Faust a föld szellemének –
 Du gabst mir, gabst mir alles
 Worum ich bat. Du hast mir nicht umsonst
 Dein Angesicht im Feuer zugewendet
 Gabst mir die herrliche Natur zum Königeich
 Kraft sie zu fühlen, zu genießen. *Nicht*
Kalt staunenden Blick gewährst du nur
Vergönntest mir in ihre tiefe Brust
*Wie in den Busen eines Freunds zu schaun.*¹

A természetnek hideg, csodálkozó szemmel való vizsgálá Goethének nem volt elegendő. Érezte, hogy ha itt megállapodik a vallási világfelfogás a maga meleg érzelmi tartalmával, megnyugtató illúzióival valami plus-t fog jelenteni a természettudományos világfelfogással szemben, mely az embert központi helyzetéből kimozdítja és minden lépéssel az ember parányi kicsinységét és jelentéktelenségét csak jobban és jobban tudatunkra hozza.

Tényleg, a természettudományi világfelfogás Goethe előtt is, után sokakban egy bizonyos lesújtó pesszimiztikus világnézletre vezetett. Nem úgy Goethénél.

Goethe a természettudományi világfelfogásból egy diadalma optimisztikus világfelfogást tudott teremteni. Megmutatta, hogy világ így, amint van, amint a természettudományok vezetésév minden oldalpillantás nélkül a túlvilágra megismerjük, szép, nagy t értékes és hogy az emberi élet minden parányisága dacára, tekint nélkül arra, hogy van-e ezen földi lét után valami vagy sem – ugyancsak szép, jelentőségteljes és érdemes arra, hogy végig éljük. A szeretet, a tisztelet és az ájtatosság ama egész mélységi melyet a vallás, a természetén kívül, fenn az égben trónoló isten-

¹ Goethes Werke. (Bibi. Inst) IV. kötet, 105 oldal.

séghez küld: Goethe a szemeink előtt fekvő élő természetre árasztja. A természet az ő szemében egyenlő az istenséggel s így a természetnek minden megnyilatkozásában, minden múltó jelenségében az örökkévaló istenség megnyilatkozását érzi. E tekintetben Goethének nagy tanítómestere a XVII. század sokat üldözött „ateistája”: a zsidó Spinoza, kiből Goethe a legistenfélőbb és a legkeresztényebb („theissimum et christianissimum”) embert látta és a kihez az emberiség összes nagy gondolkodói közül Goethe magát legrokonabbnak érezte.

„Steinnével Spinoza Ethica-ját olvasom – írja egyik levelében.¹ – Nagyon közel érzem magamat hozzá, bár szelleme sokkal mélyebb és tisztább, mint az enyém.”

„Mindig szorosabban és szorosabban tartom magam” – írja másutt² – „az ateista istentiszteletéhez és átengedem nektek mindazt, amit ti vallásnak neveztek.”

Goethének egész művészete ennek az istenített természet-tiszteletnek, ennek a hitvallássá emelt természettudományi felfogásnak a mélyen átértett költői paraphrazisa. Nem mintha Goethe költeményeibe szándékosan valami filozófiai, spekulatív tartalmat vagy szempontokat vinné bele. Magasztos világfelfogása és természetimádása, melynek végső gyökere nem más, mint a természet rajongó szeretete és a mindenség misztériumának átérzése, *önkéntelenül*, szinte láthatatlanul átítatja minden gondolatát. A legköznapiabb szemléletet – nagy mesterének tanításához híven – *sub specie aeternitatis* az örökkévalóság szempontjából látja s ezzel a világ s az emberi élet esetleges, ephemer jelenségeit tipikus, általános érvényű magaslatra képes emelni.

„Valóban közömbös” – mondja róla Emerson –, „hogyan éppen minő témával foglalkozik. Minden pórusan keresztül néz és szinte valami gravitációja van az igazság felé... A végtelen horizont, mely mindig velünk vándorol, beragyogja a köznapi is.”⁸

De a pantheizmus költői köntösébe öltöztetett természettudományi világfelfogásnak valóságos zsoltárait és egészen nyíltan kifejezett hiszekegyjét is megtalálhatjuk Goethe költészetében.

Az istenséget látja Goethe mindenben a világon: minden fűszálban, minden kőben, minden emberben, minden gondolatban, minden érzésben. A földben épp úgy, mint az égbolt domborulatában, a csillagok járásában épp így, mint a szerelmesek tekintetében abban az örök nagy érzésben, mely a férfit a nő és a nőt a férfi felé vonzza:

Der Allumfasser
Der Allerhalter
Faßt und erhält er nicht
Dich, mich, sich selbst?
Wölbt sich der Himmel nicht da droben,
Liegt die Erde nicht hierunten fest,

¹ An Knebel. 11. Nov. 1784. Goethes Briefe. (Cotta.) II. kötet, 175. oldal.

² An Jacobi. 5. Mai 1786. II. kötet, 230. oldal.

³ Emerson, Representative Men. (London, 1879.) 133. s. következő old.

Und steigen freundlich blickend
 Ewige Sterne nicht herauf?
 Schau ich nicht Aug' in Auge dir,
 Und drängt nicht alles
 Zu Haupt und Herzen dir
 Und webt in ewigem Geheimnis
 Unsichtbar sichtbar neben dir?
 Erfüll davon dein Herz so groß és ist
 Und wenn du ganz an dem Gefühle selig bist
 Nenn's dann wie du willst.
 Nenn's Glück! Herz I Liebe! Gott!
 Ich habe keinen Namen
 Dafür! Gefühl ist alles;
 Name ist Schall und Rauch
 Umnebelnd Himmelsglut. *

A vallások antropomorph, supernaturális istene e nagyszerű természet – istennel szemben eltörpül az ő szemei előtt:

Was war ein Gott der nur von außen stieße;
 Im Kreis das All am Finger laufen ließe!
 Ihm ziemt's die Welt im Innern zu bewegen
 Natur in sich, sich in Natur zu hegen
 So daß was in ihm lebt und wirkt und ist.
 Nie seine Kraft, nie seinen Geist vermißt.²

És a tudat, hogy mi is e nagy természetistennek részei vagyunk, hogy bennünk is az örökkévaló nagy Mindenségnek szíve dobog, felér Goethének a vallások minden túlvilágígéretével:

Kein Wesen kann in Nichts zerfallen
 Das Ewige regt sich stets in allem
 Am Sein erhalte dich beglückt
 Das Sein ist ewig, denn Gesetze
 Bewahren die lebendigen Schütze
 Mit denen sich das All geschmückt.³

Ilyen és hasonló költeményeket épp mi modern emberek, akik a természettudományi világfelfogásban nőttünk fel, nem olvashatunk bizonyos meleg ájtatosság nélkül. Hogy helyesnek tartjuk-e a pautheismust filozófiai szempontból vagy sem, az itt teljesen közömbös. Nem a fogalmakon, nem a szavakon fekszik itt a súly – „Name ist Schall und Rauch, umnebelud Himmelsglut –, hanem az érzés itt a fő, az a tiszta, minden supernaturális salaktól, minden túlvilági ígérettől megtisztított ájtatosság, mely a rendszerint oly hidegnek és vigasztalannak az emberi öntudatot lekicsinylőnek gondolt természettudományi világfelfogást oly meleggé, oly boldogítóvá és oly felemelővé tudja tenni. Ebben különbözik Goethe költészete minden más költészettől, ezért többek Goethe könyvei más emberek könyveinél. Nem pusztán gyönyörködtető és szórakoztató költemények színdarabok és regények ezek, hanem a természettudományi világfelfogásnak, – a legistenfélőbb ateizmusnak – imádságos könyvei.

Kutast Elemér.

¹ Faust I. Bibi. Inst. kiad. IV. kötet, 112. oldal.

² „Proómion”. Goethes Werke. (Bibi. Inst.) I. kötet, 316. old.

³ „Vermächtnis”. Ugyanott I. kötet, 317. oldal.

TÁRSADALMI KÉRDÉSEK.

Vallás és szocializmus.¹

Minél jobban belelát, annál csodálatosabbnak tűnik fel az ember előtt a társadalom mechanizmusa. A vallások tanította és hirdette csodák ellenében a természet csodáira szoktak hivatkozni a gondolkodók s joggal mondják, hogy az anyagnak az az organikus emlékezete, amely például az emberi embrióval kilenc hónap alatt befuttatja az állati élet fejlődésének évmilliók útját, sokkal csodálatosabb dolog, mint az evangélium minden csodája, még ha tudományosan beigazolható volna is megtörténtük. A csodák, amelyek az okozatiság megszakadásából vagy felfüggesztéséből származnak, sokkal kisebb rendűek, alávalóbbak, mint azok, amelyek ezen törvény érvényességéből vagy működéséből születnek meg.

Ritkábban hivatkoznak a teológiai gondolkodás országából kivándoroltak a társadalmi élet csodáira. Holott ha a csodának egyik ismertetőjele az emberi elmére gyakorolt elképesztő hatása: bizonyos, hogy a legnagyobb meglepetések ezen a területen érik a reflektálni kezdő emberi elmét. Mert csodás és jeles dolog lehetett az, mikor Mózes vesszővel vizet fakasztott a kősziklából, nemkülönben az is, amikor Jézus lemerülés nélkül járt a Genezareth-taván; nagyszerű dolog és csodálatos, amikor Röntgen belenéz a mellkasodba, Ehrlich megöli a spirochetákat, Blériot átrepüli a La Manche-csatornát; de mindezeknél nagyszerűbbek azok a társadalmi gépezetek, amelyeknek segítségével az embereknek aránylag kicsi száma kényszeríteni tudja az emberek túlnyomó többségét, hogy olyan nehéz, sanyarú és rossz életet éljenek, amely az ész és meggondolás világánál feltétlenül rosszabbnak látszik a nem létezésnél.

Egészen bizonyos, hogy ha valamilyen varázslat máról-holnapra felfordítaná a világot s oly állapot alakulna ki, amelyben például

¹ E kérdést oly fontosnak tartjuk, hogy közöljük ezt az érdekes cikket, bár végső következtetéseivel nem értünk egyet. *A szerk.*

a mai nagybirtokosoknak úgy kellene élniök, mint a béreseiknek a vasművek tulajdonosainak úgy, mint a kohók munkásainak a bányarészvények birtokosanak úgy, mint a bányászoknak, királyoknak vagy tábornokoknak úgy, mint a kutyamosóknak a minisztereknek úgy, mint a díjnokoknak, a polgármestereknek, úgy, mint az utcaseprőknek vagy a pócegödrök tisztítóinak: akkor egészen bizonyos, hogy vagy agyonütnék a nagybirtokosok a béreseket, a vasmű- és bányatulajdonosok a kohó- és bányamunkásokat, a királyok a kutyamosókat, a polgármesterek a köz-tisztasági munkásokat, a miniszterek a díjnokokat, ha ezek volnának okai, avagy csak bennük látnák a rájuk nézve elviselhetetlen élet okait, vagy pedig olyan öngyilkossági járvány lépne fel, amelyhez hasonlót nem ismert a világ. Csak egy kétségtelen előttem s ez az, hogy amazok semmi áron sem viselnék el ezek életét. Ez nemcsak általános lélektani okokkal lehet valószínűvé tenni, hanem egynémely tapasztalati, történelmi tényekkel is, amelyek nem úgy, ilyen mélyreható, de azért jelentékeny változásokkal szemben való ellentállás példáit s az uralkodó társadalomnak ellenünk való védekezését igen tanulságos s feltevésünk igazságát mutató módon bizonyítják. Minthogy Franciaországé az a sorvasztó, de nagyszerű szerep, hogy az emberiség kísérleti telepe legyen: innen vehetjük példáinkat. Amikor a nagy forradalom a nemesek kiváltságaihoz próbált nem éppen gyengéd kézzel hozzányúlni – tehát sokkal kevésbé veszedelmes következményű valamihez, mint amiről itt feltételelesen szóltam –, a tétlenséghez és jó élethez való joguk a nemesek még az idegen hatalmakkal való szövetkezés és a velük egy fajú népnek az idegen fegyverek által való lemészároltatás útján is készek voltak megmenteni. Amikor pedig a Commune kissé közelebb férközve hozzájuk s inkább fenyegetve diadal esetén jólétüket és hatalmukat, mint a nagy forradalom, a tulajdon és a mai társadalmi rend ellen intézte kissé hebehurgya, de nagyszerű támadását: akkor a feltámadt és életében fenyegetett rest bestia kegyetlensége minden képzeletet megszegyenítő módon dühöngött. Pedig a nagy forradalomnak és a Communenek teljes sikere esetén is csak az lett volna a következménye, hogy az emberek kisebbségének is úgy kellett volna élnie, úgy lakni és táplálkozni, úgy dolgozni, mint ahogy akkor és ma is a túlnyomó többség lakik, táplálkozik, dolgozik.

Egészen nyilvánvaló dolog, hogy nagyszerű erőnek kell lenni annak, amely az emberiség túlnyomó többségével békén vagy legalább látszólag békén eltüreti azt az állapotot, amely ellen emberiség kisebbsége minden képzelhető erővel küzdene s ame elöl, ha leküzdeni nem tudná, az öngyilkosság árán is elmenekülni. Az az erő, amely ezt a csodát, a legnagyobbat műveli, a társadalom az ő változatos, sokrétű, bonyodalmas intézményeivel.

A kultúra csökkentette az embernek a természettől, de megnövelte a társadalomtól való függőségét. Soha aszály, jégverés még nem tizedelte annyira az emberek táplálékát, mint a városi politika, soha ragadós nyavalya annyi életerőt el nem pusztító

mint az ipari munka elválaszthatatlan velejárói, soha a trópusok hőségétől annyit nem szenvedtek emberek, mint a kohók sugárzó hőjétől. A természet nem engedett kifejlődni olyan szerveket, amelyek az élőlényeket érdekeikkel ellentétes cselekvési módra kényszerítették volna. De a társadalom megteremtette az általános hadkötelezettséget, amelynek segítségével az emberek túlnyomó többsége még az élete kockáztatásával is kénytelen megvédeni egy olyan rendet, amely pusztá munká- és szaporodógéppé zülleszteti le; kifejlesztette az alkoholizmust, amely elaltatja a lelket, degenerálja a ma élők és az utánunk jövő nemzedékek testét s mind ezen felül még előkeríti azokat az eszközöket is, amelyek a hadsereg és az egész állami apparátus eltartására nélkülözhetetlenek; s végül megteremtett egy vallásos világnézetet is, amely az örökévalóság s istentől megrendeltség palástját is rá teregeti erre a rendre.

Ebben a minőségben találja magával szemben a társadalmi berendezkedés igaztalansága ellen küzdő ember a vallást s ez kergeti bele őket többé-kevésbé a vallásellenes küzdelmekbe, ez állít olyan csapatokat is a szabadgondolkodás szolgálatába, amelyek egyébként nem igen szoktak törődni s még kevésbé veszekedni vagy hajbakapni metafizikai kérdések miatt. Ha a vallás olyan kérdésekre igyekeznék feleletet adni, amelyek a tudomány számára nem problémák vagy eszközeivel meg nem közelíthetők, ha az emberek az istennel való közlekedésre adna útmutatásokat, amire azoknak, akik hisznek, esetleg szükségük is lehet: akkor vallás és szocializmus például igen jól megférhetnének egymással és bizonyos, hogy a szocialista propaganda sokkal kevésbé dolgoznék a racionalizmus vallásellenes jelszavaival, mint ahogy jelenleg teszi. Mert nem azon a ponton történik meg az összeütközés, ahol a vallás például a szeplőtlen fogantatást hirdeti, hanem ott, ahol a vallás mint a társadalmi igaztalanságok metafizikai zsandárának, sőt prokolábjának nem éppen magasrendű munkáját vállalja. Az összeütközésnek igazi forrása nem a vallás tudományellenes tanításaiban, hanem antiszociális gyakorlati működésében van. Ahol a nagy tömegekben vallásellenes hangulat fejlődik ki, annak igazi szülőoka nem a vallásos világnézet tudományellenes volta, hanem az egyházi gyakorlat antiszociális mivolta.

A szocialista mozgalom szélső balszárnyán elhelyezkedő szindikalisták azzal is szoktak érvelni a parlamentarizmus ellen, hogy a parlament és az egész képviseleti rendszer annyira össze van növe a burzsoázia uralmával, hogy munkásmozgalom sajátos céljaira ezt a szervet felhasználni nem is lehet. A működés, a funkció annyira magához idomította a szervet, hogy eddigi működésével ellentétes célra felhasználni egyáltalán nem is lehet majd. Én azt hiszem, ez a felfogás téves. Hogy a parlamentáris alkotmányt eddig nem lehet sehol a munkásmozgalom céljaira: például a termelőeszközök kisajátításának céljaira felhasználni, az nem a parlamentáris alkotmányon, hanem a munkásmozgalomnak

idáig még el nem érő hatalmán múltott. Ez olyan kontroverzia, amelyet csak a jövő fejlődés fog végérvényesen tisztázni. A vallásra nézve is talán ilyen formán lehetne felállítani a kérdést. Ha a vallás nem tud elszakadni attól a működéstől, amelyet a szociálkonzervatív körében kifejt, akkor feltétlenül szembe fog kerülni a társadalmi fejlődésnek leghatalmasabb tényezőjével: a kapitalizmus növelte, duzzasztotta szocializmussal. Ebben az esetben nézetem szerint sorsa meg van pecsételve. Egy kiváló katolikus író, De Maistre, a pápát és a hóhért mondta a társadalmi rend legfőbb biztosítékainak. Ha neki igaza van, s most úgy állanak a dolgok, mintha igaza volna, akkor a hóhérral együtt fog tűnni a pápa is, a csendőrrel együtt a pap is. Ha azonban a vallás önmaga szabadítja ki magát ebből a méltatlan cselédsorsból akkor igen nagy, igen szép és igen nemes fejlődési lehetőségek állanak előtte. Talán nem megy szentségtörés számba az a gondolat, hogy a vallás is rászorul egy megváltóra s ha van a vallás számára megváltó és megváltás – ez csak a „vallást és istent nem ismerő” szocializmus lehet.

Kunfi Zsigmond.

A zsidókérdés. A zsidók beolvadni akaró, alkalmazkodó része rémülten, a faji különállásra büszke része harci kedvvel, a széplelkű liberálisok pedig, akiknek liberalizmusa langyos vállveregető filozemitizmusban merült ki, fájó szívvel konstatálják, hogy a zsidókérdés a maga egészében feltámadt. Fel bizony annyira, hogy a Zsolt, a terézvárosi grájzlerosok és a lipótvárosi bankfiúk hivatalos írója, a nagy Zsolt is elérkezettnek látta az időt, hogy antiszemita legyen. Sőt ami még ennél is súlyosabb, Tisza István gróf védi a zsidókat. Első pillantásra tényleg úgy látszik, mintha a zsidókérdés „feltámadása”-ról lenne szó. Pedig az, ami a parlamentben Polónyi támadásaiban és Tisza István védelmében jelentkezik, már nem a régi zsidókérdés. A keresztény akkor kezdett kereskedni, a zsidó ipart üzni. Hogy a zsidókat a keresztény fogyasztók előtt gyűlöletessé tegyék, hogy a közhivatalokból kiszorítsák, arra volt jó az antiszemitizmus. Ennek ellenében a zsidók jó fiuk voltak, hálás szívvel fogadták az emancipáció alamizsnáját, amit a feudális társadalom odalőkött nekik és hűséges csatlósai voltak az uralkodó osztály érdekeinek. Az utóbbi időben azonban a vad nacionalista zsidó, a nemzetiségfaló ultrahazafi zsidó típusa eltűnik a közélet színteréről. A felnövekedett új zsidó generáció, a lateiner generáció már nem csókolja alázzal az alamizsnát nyújtó kezét. Nem érzi többé magát megtúrt népnek, hanem a nemzet teljes jogú tagjának, akinek joga van meggyőződése szerint odacsatlakozni, ahol legbecsületesebben szolgálja az ország érdekeit és legokosabban a saját osztály-érdekét. A hitbizományt, a születési előjogokat nem ismerő, legnagyobbbrészt kis polgári vagy proletárszármazású zsidó lateiner mind tömegesebben csatlakozik a progresszív mozgalmakhoz. Ettől az állásfoglalástól akarja a zsidókat visszariasztani az új antiszemitizmus harci készülődése. „Kikergetjük az országból a zsidókat”, fenyegetőzik Polónyi, mert szabadgondolkodók, szocialisták és szociológusok.” „Ne keressük ki még a zsidókat, mondja Tisza, mert nem mindannyian szabadgondolkodók, szocialisták és szociológusok, még akadnak szép számmal derék, becsületes reakciós zsidók is.” És erre az új antiszemitizmusra nem az a helyes válasz amit, a cionisták akarnak adni, hogy tudniillik az „Alkotmány” nagy pártolása mellett maguk akarják

építeni a ghetto falait, hanem az, ha teljes erővel csatlakoznak a progresszió mind diadalmasabb harcához, amely el fogja söpörni a nyílt ellenség Polónyit és a kétszínű barát Tiszát.

I.

A Gazdaszövetség nagygyűlése. Az agrárius mozgalom az egész világon a nagybirtokosok osztályharca. Olyan államokban, melyekben a kisbirtok az uralkodó, mint Svájcban, Franciaországban vagy Dániában, az agrárius mozgalom teljesen ismeretlen. Olyan államokban pedig, amelyekben a nagybirtok mellett tekintélyesen van képviselve a kisbirtok is, mint Angliában, Németországban vagy Ausztriában, az értelmes, felvilágosodott, cselekedni tudó és akaró parasztság nem támogatja a nagybirtokosok mozgalmát. Ez természetes is. A nagybirtokosok érdekei számos alapvető kérdésben teljesen ellentétesen a parasztság érdekeivel. A magas gabonavámok megdrágítják a kiscgazdák állattenyésztését. A nagybirtokosok enyhe megadóztatása, vagy másféle adókedvezményei növelik a kiscgazdák terheit. Az intenzív parasztbirtokok nagy munkaszükséglete emeli a mezőgazdasági munkabért s minthogy a nagybirtok rentabilitásának egyik igen fontos feltétele az alacsony munkabér, a nagybirtokosok az intenzív mezőgazdasági kisüzem kifejlődését lehetőleg meggátolni törekednek. Ezeknek kívül még egy egész csomó gazdasági, kulturális és politikai érdekellentét van a nagy- és kisbirtok között s ezeknek az érdekellentéteknek a következménye, hogy Nyugateurópa öntudatos parasztsága nem támogatja a nagybirtokosok osztályharcaát.

Magyarországon, sajnos, még ott tartunk, hogy a parasztságnak csaknem egész tömege engedelmes eszköze a nagybirtokosságnak. A legtekintélyesebb magyar parasztszervezet, a Magyar Gazdaszövetség, arról nevezetes, hogy egész igazgatóságában egy paraszt sincs. Az egész igazgatóság az Omge exponált embereiből van összeállítva, ügyvezető igazgatója, Bernát István pedig fanatikus ellensége a kisbirtoknak s legutóbb az Akadémiai Értesítőben lesújtó kritikát irt egy dolgozatról azért, mert az optimisztikusan fogta fel a kisbirtok jövőjét. Hogy mennyire nem parasztpárti ez a Gazdaszövetségnek nevezett parasztszervezet, azt mi sem bizonyítja jobban, minthogy hivatalos lapja, a *Szövetkezés*, állandóan hangulatkeltő cikkeket közöl az általános választójog ellen, az ellen az általános választójog ellen, mely elsősorban a parasztságnak szerezne szavazati jogot. Fényesen igazolta a Gazdaszövetség parasztellenességét a június 21-én lezajlott kecskeméti nagygyűlésen is. Erre a gyűlésre több ezer kiscgazda gyűlt össze s megtörtént az a komikus eset, hogy a parasztság gyűlésén egyetlen kiscgazda sem jutott szóhoz. Beszélt gróf Dessewffy, gróf Széchenyi, gróf Apponyi, gróf Majláth, levelet irt gróf Károlyi, beszélt még egy csomó előkelő férfiú, de genere Huba és Töhötöm, de a sáros csizmájú, gubaszagú, munkáskezű, lassúnyelvű paraszt nem kapott szerepet abban az úri társaságban, mely az ő ügyeivel foglalkozott s amely az ő nevében demonstrált az eddigi agrárius politika mellett.

Magyarország kulturális és gazdasági elmaradottságának mélyen elszomorító jele, hogy a magyar parasztság ahelyett, hogy sarkára állna, még mindig úri lakájszolgálatokra vállalkozik. Ilyen viszonyok között lehetséges csak, hogy az agráriusok a parasztság nevében demonstrálnak amelltt az agrárpolitika mellett, mely a magyar parasztságnak s a magyar mezőgazdaságnak árt legtöbbet. Úgylátszik azonban, hogy a viszonyok lassanként mégis megváltoznak. Az Országos Gazdapárt kebelében tömörült kiscgazdák mind hangosabban hirdetik, hogy a magyar parasztságnak általános Egenlő és titkos választójogra, progresszív adórendszerre, a latifundiumok és holtkézi birtokok állami megváltására van szüksége. Ez a gazdapárt nem üdvözölte a kecskeméti

nagygyűlést. Erre a gazdapártra vár az a nagy kulturális misszió, hogy a parasztságot megnyerje a progresszív, antifeudális mozgalomnak s a parasztság erejét állítsa szembe a nagybirtokosok érdekeit szolgáló agrárius politikával. *B.*

Gentry-bank. A középbirtokok pusztulásával együtt járt a gentry pusztulása is. Amily mértékben pusztult a gentry, olyan arányban nőtt az állami hivatalok száma. Az állam, a megye valóságos gentryenyésztő intézményekké lettek. A nemzetfentartó osztályt így tartotta fenn a nemzet. A hivatalok számát tovább fokozni nem lehet. A gentry nem az az osztály, mely ebből az országból kivándorolna. Ez okból az állam kötelessége más úton-módon gondoskodni róla. Ezt a célt szolgálja a Magyar Földhitelintézetek Országos Szövetsége, melynek fél alaptőkéjét az állam adja s ami privilégiumot adók és illetékek terén fantázia elképzelni tud, ez a szövetség törvényben kapja meg. Ez a szövetség állami parcellázás jelszava alatt alakul. Be nem vallott célja, de tulajdonképpeni rendeltetése a letört gentrynek középszékből való mesterséges feltámasztása, a még felosztható hazának ötszázholdas parcellákban való szétosztása. Egy új honfoglalás ez, mely nagy tömegekben szedi el a földet a paraszt elől. Mit törődnek azzal az urak, ha a földkérdés illetően kezelése csak növelni fogja a földhöz nem jutó s kivándorolni kénytelen parasztok számát. Ez a haza a kevesek hazája. Azoké, kik nem a hazáért, de a hazából élnek hitbizományaikon, egyházi javadalmaik százezer holdjain és újabban ötszázholdas parcellákon.

A választójogi reform elé Tiszáék mesteri sakkhúzással egy óriási nagy követ gördítettek: a katonai reformjavaslatokat. A népjogok útjába a dinasztának követeléseit. Ezzel az általános, egyenlő, titkos választójogot követelő Justh-pártot a következő dilemma elé állították: vagy megszavazátok a reformot s akkor elvesztitek szavazóitokat, vagy megakadályozzátok annak törvénynyé válását s akkor szembekerültök a dinasztával, mely eddig szintén akarta a választójogot. A célzat világos: letörni a választójog parlamenti harcosait és megmulatni az uralkodónak, hogyha terve sikerül s a véderőjavaslatból törvény lesz, kár megbolygatni a régi rendet, mely hűségesen behódol, szállít pénzt, katonát s megbízhatóbb szolga, mint lesz a népparlament, melylyel előre számolni úgysem lehet. Tiszáék kezében a véderőreform zsarolási eszköz a választójognak felülről való elejtésére. Justhék kezében feszítővas és kalapács a választójog kikényszerítésére. Elfeledik Tiszáék, hogy a Justh-párt ha ma szembehelyezkedik is a dinasztia terveinek a véderőreform miatt – holnap kibékülhet a dinasztával a választójogi reform miatt. A véderőreform időszerűtlen felvetése csak késleltetheti, de meg nem akadályozhatja az általános, egyenlő, titkos választójog eljövételét. Hogy melyik kormány fogja megcsinálni a nagy reformot, az a mi szempontunkból teljesen közömbös. De hogy ez a parlament nem jut el a választójogi reform tárgyalásáig, az holt bizonyos.

TERMÉSZETTUDOMÁNY.

Az energia-tanról.

I.

Az emberi elmét az állatitól mindennekfelett az különbözteti meg, hogy összehasonlíthatatlanul gazdagabb *tartalomban*: minden egyéb különbség abból vezethető le, hogy a bennünk felhalmozható ismeretek, adatok *száma* sokszorososan több. Az a különös elmeműködésünk, amely erre képesít bennünket, az általánosítás művelete, amelylyel az érzékleteknek, ismereteknek egész halmazait *egyetlen* fogalommá, gondolattá, törvényé tudjuk alakítani; ezzel elérjük, hogy mindazt a sokat most már könnyen felfoghatjuk, megjegyezhetjük, feldolgozhatjuk, emlékezetünkbe idézhetjük. Ebben a gazdaságos, ökonomiás berendezésben ismerte fel Mach az emberi elme kifejlődésének legfőbb tényezőjét, amely a fejlődés során, mint az ember létért való küzdelmének igen értékes fegyvere, maga is mindjobban kifejlődött.

Fejlődése közben gondolkozásunk ökonómiája fokozatosan kivetkőzött abból az alárendelt szerepéből, amelyben csak akkor és csak oly mértékben vétetett igénybe, amennyire egyéb szellemi funkcióinknak arra szükségük volt. Az ismeretek egységes rendezésére irányuló törekvés idővel mint *önálló* és parancsoló szellemi *szükséglet* jelent meg, amely képes volt és képes ma is más nem kevésbé fontos szellemi működések érvényesülését – ha azokkal szembe kerül – háttérbe szorítani. Az egységesítés erőszakolása, mint látni fogjuk, épp oly veszedelem tudásunk fejlődésére, mint amennyire nélkülözhetetlen ehhez annak célszerű alkalmazása.

II.

Az emberek még nem tudták, hogy saját testüknek milyen a szerkezete, ismereteik még csekélyek voltak ahhoz is, hogy küzdelmeikben némi kényelmet vagy biztonságot nyújtó berendezéseket találhassanak ki, de a világ egységességének problémája már foglalkoztatta őket. S hogy milyen nagy probléma volt ez, s mily erős volt a törekvés, hogy megoldassék, nyilvánvalóvá lesz, ha végig-gondolunk a naiv, fantasztikus vagy érthetetlen elméleteknek, filozófiáknak, világnézeteknek egész hosszú során, amelyek az egyiptomiak óta napjainkig ennek a törekvésnek állandó erejéről

tanúskodnak. Kétségtelen, hogy a vallások rendkívüli erejének is egyik főtenyezőjét tette és teszi az a sajátságuk, hogy a tömegemberek ezen szükségletét egy értelmetlen s mégis kitűnően bevált módon kielégíteni képesek. Az isten fogalmának elfogadásával a sokféle és komplikált jelenségek látszólag egészen egyszerűek és egységesek lettek: tűz és víz, élet és halál, bűnök és erények, időjárás és háborúk lefolyása mind mind egyetlen matematikai formulába foglalhatók, amelyben csak egy független változó van, a többi mind ennek egyszerű függvénye: isten akarata.

A vallásos világnézet elgondolása minden egyéb példánál jobban mutatja, hogy az *önálló cél* gyanánt megjelenő egységesítés elménnek olyan létfontosságú fontosságú törekvéseit is képes megbénítani, amilyenek azok, amelyek gondolataink realizálhatóságára, a tapasztalati tényekhez alkalmazhatóságára irányulnak.

A tudományokban, különösen a természettudományokban hamar felismerték ennek a módszernek veszedelmeit, annyira, hogy az elhamarkodott, a sokat markoló – keveset fogó általánosításokat bélyegzik éppen tudománytalanoknak. Az ilyen tételek „Pantarei”, „a világ akarat és képzet” épp úgy tudománytalanok, mint a „minden: rezgés” vagy a „minden: fejlődés”, mert csak arra jók, hogy – helytelenül vagy helyesen – valami egységes szemlélethez jussunk, de arra már nem alkalmasak, hogy az egyes jelenségeket általuk közelebb hozzuk a megismeréshez. Mindig szem előtt kell tartanunk, hogy az általánosítás csak *eszköz az egyes jelenségek könnyebb megismerésére* s ezért csak annyira van értéke, amennyire ezt a célt szolgálja. Különben nem egyéb, mint a gondolkodás egy játéka, egy a káros és veszedelmes elmejátékok között.

III.

Az energia-tan, amelyet az alábbiakban, mint a különböző jelenségek egységes felfogására jelenleg legalkalmasabb kiindulást ismeretn fogunk, már keletkezésénél s fejlődésénél fogva azzal biztat, hogy az egységes szemléletet helyességgel és tartalmassággal kapcsolja össze. E mellett szól mindenekelőtt az a körülmény, hogy ennek a szemléletnek alapja nem valami tetszés szerint értelmezhető, nehezen realizálható filozófiai fogalom, hanem a szigorúan determinált és quantitative mérhető energia fogalma, amelynek viszonyait nem ellenőrizhetlen okoskodások, hanem pontos kísérleteken alapuló quantitativ törvények fejezik ki. Mellette szól az, hogy az energia fogalma a legexaktabb tudományból, a fizikából indult ki; hogy először ennek is csak egy ágában, a dynamikában szerepelt s csak később és fokozatosan vonult be az összes többi fizikai, majd a kémiai s legújabban egyéb jelenségek leírásába. Hogy mindenütt az *egyes* jelenségek megismerésére rendkívül hasznosnak és annyira termékenynek bizonyult, hogy egész új tudományágaknak vetette meg alapját. Mellette szól az is – amit némelyek hátrányául tudnak be –, hogy megértéséhez és alkalmazásához meglehetősen kiterjedt természettudományi képzettség

szükséges: hiszen csak nem képzeljük, hogy a világ helyes szemlélete természettudományi képzettség nélkül egyáltalán lehetséges.

Valóban az energia-tant nem lehet azzal vádolni, hogy egyszerűen egy tetszetős általánosítás, menekülés az alaposság fáradtságától, alkalom a felületességre. Ha mi úgy szemlélünk egy folyamatot, hogy ezen közben arra figyelünk: ez egy energiaváltozás, akkor ezzel igen sokat mondunk róla, akkor ennek alapján, ha értünk hozzá, a folyamat múltjára és jövőre és egész sereg sajátosságára nézve következtetéseket vonhatunk, számításokat végezhetünk, előre láthatunk és így tovább.

Persze ennyire jól ez a szemlélet is csak az egyszerűbb és szigorúan fizikai-kémiai jelenségek egységesítésére alkalmas. Igaz, hogy minden jelenség fizikai-kémiai jelenség; életjelenség, lelki jelenség, társadalmi jelenség csak komplikáltságánál fogva kelti a „más” képzetét s ezért az energia-tan ezekre is épp úgy vonatkozik. De a komplikáltat általában kevésbé látjuk át, mint az egyszerűt. Ezért ha az energia-tant „minden” jelenségre általánosítjuk, úgy járunk, mint amikor a föld fölé emelkedve mindig magasabbról nézzük azt. A látókör szélesbedésével arányosan csökken a kép részleteinek tisztasága. Végül „mindent” látunk és mitsem ismerünk fel.

IV.

A természettudományban energia alatt a mechanikai munkát értjük és mindazt, amiből munka keletkezik vagy amivé a munka átváltozhatik. Hogy ezt megértsük, meg kell ismernünk a mechanikai munka fogalmát s a munka keletkezését és átalakulását. Ha bármely erő – és erő mindaz, ami mozgást hoz létre – valamely út mentén hat: munka keletkezik. Munka végeztetik, ha az izomerőm valamely tárgyat a magasba emel, ha a nehézségi erő hatása alatt valamely magasságból egy kő leesik, ha a gőz feszítőereje a dugattyút egy bizonyos távolságyra kilöki és így tovább. Mindezen esetekben a munka annál nagyobb, minél nagyobb az erő és minél hosszabb az út, amelyen az hat.

Ha megfigyeljük a munka *keletkezését*, akkor csakhamar szemünkbe ötlük, hogy az nem történik a semmiből, hanem amikor munka keletkezik, akkor mindig valami más eltűnik, feláldoztatik, elfogy. A munkát végző embernek táplálkoznia kell, a gépet fűteni kell, különben nem lehet több munkát nyerni belőlük. A munkának semmiből való előállítását, a perpetuum mobile problémáját, miután hosszú ideig foglalkoztatta a legkiválóbb fizikusokat, lehetetlennek bizonyult.

Tehát munka előállításához feltétlenül kell valami, ami azzá alakuljon; hogy micsoda ez, azt könnyen megérthetjük, ha előbb megvizsgáljuk a munka *eltűnését*. Azt tapasztaljuk, hogy akkor, amikor munka végeztetett, ezáltal mindig valami változás jött létre a dolgokban: a súlyzónak, melyet felemeltem, a föld középpontjától való távolsága változott meg, a dugattyú egy kereket forgatott, amely az őt körülvevő vizet forgása által felmelegítette, két

lapot összedörzsölve, ezen munka által azokban elektromosság keletkezik és így tovább. A munka megsemmisítése épp oly lehetetlen, mint semmiből teremtése; a munka árán mindig valami változás áll elő, amelyre nézve jellemző, hogy ha belőle bármely módon az eredeti állapotot akarjuk visszaállítani, akkor munkát nyerhetünk, még pedig pontosan ugyanannyi munkát, mint amennyi azt a változást létrehozta. Ha a felemelt súlyt le engedem esni, az ugyanannyi munkát végezhet, mint amennyit én végeztem, amikor azt felemeltem.

Ha a kerék forgása által felmelegített vizet ismét eredeti hőmérsékére hagyom lehűlni, akkor alkalmas készülékben a felszabaduló hő segítségével egy dugattyút s ezzel egy kereket járathatok, mi által pontosan annyi munkához jutok, amennyit az első kerék fejtett ki. Épp így a dörzsölés munkája révén keletkezett elektromosságot egy megfelelő motorban munka végzésére használhatom fel, mely ugyanakkora lesz, mint az a munka, amelyet a dörzsöléssel kifejtettem. Most már felismerhetjük azt is, hogy mi az a *valami*, amiről láttuk, hogy munka keletkezéséhez mindig kell, mindig eltűnik, elfogy. Más, vele egyenlő mennyiségű munka az, vagy valami olyan változás, amely más munka árán jött létre. E szerint végeredményben munka mindig munkából keletkezik és munkává lesz.

V.

Kísérjük most figyelemmel azokat az állapotokat, amelyeken a munka keletkezése és visszaváltozása közben keresztül megy. Azt látjuk, hogy hő és elektromosság (kémiai, fény, mágneses és egyéb energia- állapotok) keletkeznek és tűnnek el ugyanakkor; azt mondjuk, a hő, az elektromosság munkává alakult, illetve a munka hővé vagy elektromossággá alakult.

Amikor ezeknek a folyamatoknak mennyiségi viszonyait vizsgálták meg, kiderült, hogy azok egy nagyon egyszerű törvény szerint folynak le. Ha egy bizonyos mennyiségű munkát teljesen hővé alakítottak, akkor mindig egy bizonyos mennyiségű hő keletkezett (0.426 méterkilogramm munka mindig 1 caloria hőt produkált), ha ugyanezt a munkamennyiséget elektromossággá alakították, akkor mindig egy bizonyos mennyiségű elektromosság keletkezett (0.426 méterkilogrammból 4.188 voltcoulomb) és megfordítva. Amikor pedig hőt elektromossággá alakítottak, azt találták, hogy 1 cal hő teljesen átalakítva éppen 4188 voltcoulomb elektromosságot ad, tehát az ugyanannyi mennyiségű munkából külön keletkezett hő és elektromosság egyenlő mennyiségű.

Ostwald találóan hasonlítja ezt a jelenséget a különböző használati tárgyak s azok értéke közti viszonyhoz. Egy zsák liszt, egy öltözet ruha, egy kellemes kirándulás igen különböző dolgok; de ránk nézve van valami közös bennük, amelynek alapján azokat összehasonlíthatjuk, átalakíthatjuk és ismét visszaváltoztathatjuk: az értékük. Ezek mind értékes dolgok. Mechanikai munka, hő, elektromosság, chemiai változások stb. igen különböző jelenségek,

de van valami közös bennük, amelynek mennyisége az ő meghatározott mennyiségekben állandó és változatlan s amelynek mennyisége szerint alakulnak át és alakulnak vissza egymással. Ez a közös valami a bennük foglalt *energiamennyiség*; ezek mind energiajelenségek, egy közös s azonos valaminek különböző megjelenési formái. A zsák liszt a cserélések hosszú során igen különböző alakban jelenhet meg, értéke azonban nem változott s az öltözet ruháért újra egy zsák lisztet kaphatok. Éppígy, ha egy bizonyos mennyiségű munkát teljesen hővé, ezt elektromossággá, ezt fényvé, ezt kémiai változássá stb. alakítom, akkor végül a kémiai változásból ugyanazt a munkamennyiséget kaphatom vissza; a benne foglalt *energia mennyisége* nem változott. Ez az energia megmaradásának törvénye.

VI.

Hogy az energia megmaradásának törvényét teljes jelentőségében megértsük, tudnunk kell, hogy az energiaváltozások a természetben sohasem úgy folynak le, hogy egy energia faj teljesen és kizárólag egy másikká alakul. A munka sohasem jelenik meg teljes egészében mint elektromos energia – ha ezzel akarjuk alakítani –, hanem e közben egy része hővé, kémiai változássá, esetleg fényvé vagy más munkává alakul. A dinamógép, amelyben mechanikai munka árán elektromos áramot állítunk elő, e közben felmelegszik, a levegőt rezgésbe hozza, vagyis hangot ad, szikrázás közben fényt bocsát ki stb. Ezért a nyert elektromos áram *de facto* kevesebb energiát tartalmaz, mint a befektetett munka. Hogy az előbbi hasonlatot folytassuk, úgy áll a dolog, mint amikor a zsák lisztből a cserélgetések alatt elkallódik valami s végül kevesebb lesz a súlya; de itt világos, hogy az a liszt nem tűnt el, nem lett semmivé, legfeljebb különböző anyagokká, az utca sarává, állatoknak, amelyek megették, húsává stb. alakult, – s az is világos, hogyha ezeket összeszedhetnők s belőlük visszaalakíthatnók, akkor pontosan az eredeti mennyiségű lisztet kapnánk. Ehhez hasonlóan az energia megmaradásának törvényét a természetben végtelen változatossággal lefolyó folyamatokra úgy kell fogalmaznunk, hogy valamely energiaváltozásnál az átalakult energiák *összege* egyenlő a keletkezett energiák *összegeivel*. Egy és ugyanazon energiaváltozásnál többféle energia alakul át s többféle keletkezik; de összegezve mindig ugyanannyi mennyiségű keletkezik, amennyi átalakult.

Az energiatannak ez az úgynevezett főtörvénye; belőle sok más kisebb jelenségsoportokra vonatkozó tétel állapított meg, amelyek megismerése azonban részletes tanulmányozást igényel.

VII.

Ha e törvényt megértettük, akkor annak általános érvényét s jelentőségét felismerni nem lesz nehéz. Már első pillantásra világos, hogy a világ körülöttünk s bennünk lefolyó összes változásai energiaváltozásokkal járnak: bármilyen jelenséget figyelünk

meg, felismerhetjük, hogy az hő, munka, (mozgás), elektromosság-fény, kémiai vagy más energiák változásával jár. E fogalmak helyes értelmezése mellett az is nyilvánvaló, hogy ezen energiaváltozások nem jelentéktelen kísérői, esetleges mellékkörülményei a folyamatoknak, hanem hogy ellenkezőleg lényegei azoknak, sőt hogy a folyamatok éppen energiaváltozások csak és semmi egyebek. Érzékszerveinkkel energiaváltozásokat fogunk fel, műszereink csak akkor jeleznek valamit, ha energiaváltozás történt, nem is tudhatunk semmi másról, csak energiaváltozásokról. Egyszerű fizikai és kémiai jelenségek, életfolyamatok, csak úgy mint a társadalom, a lelki élet történései egynéhány energia faj különféle változásának megnyilvánulásai.

Egy közelebbi cikkben *példákon* fogjuk megmutatni, mily sokatmondó ez a szemlélet a szorosan vett fizikai, kémiai és az életjelenségek megfigyelésénél, valamint azt is, hogy érdemes-e és mennyire érdemes azt „egyéb” jelenségekre kiterjeszteni. Most csak annyit, hogy a lelki élet, vagy a társadalmi jelenségek energetikája is, bár egészen kezdetleges még s exaktságra meg sem közelíti az egyszerűbb folyamatokét, igen világosnak és célszerűen alkalmazhatónak bizonyul.

Az energetikai világnézetet érdemes magunkévá tenni, mert a tudomány mai állása szerint a tényeknek megfelel s azokat oly egységben szemlélteti, mely különös sajátágaik felismerését is megkönnyíti.

Strophantus.

Freud álomelméletéről.

Folyóiratunk 2. számában Ferenczi Sándor ismertette az öntudatlan megismerésének jelentőségét. Most lelki életünk tudatalatti részeinek legérdekesebb megnyilvánulásáról,, az *almokról* s ezeknek Freud nyomán történő *magyarázatáról* akarunk röviden szólni.

Az az állítás, hogy az álmoknak értelmük van, bizonyára a legtöbb emberre nézve igen meglepő. Az álmokat megszoktuk ugyanis az „elme játéknak”, a képzetek minden értelem nélküli véletlen csoportosulásának tartani, az álmoknak jelentést tulajdonító néphitet pedig teljesen alaptalan babonának. E felfogásnak a néphitre vonatkozó része kétségtelenül helyes s a Freud-féle álomelméletnek ezzel nincs is semmi-féle kapcsolata. Freudnak az az állítása, hogy az álmoknak értelmük van s hogy az álmokat magyarázni lehet, egészen mást jelent.

Freudot az öntudatlan megismerésére szolgáló legfontosabb módszernek, a *szabad asszociációnak* az álomra való alkalmazása vezette annak kimondására, hogy az álmoknak értelmük van. Szabad asszociáció alatt a gondolatkapcsolásnak azt a módját értjük, midőn valaki értelmi és erkölcsi ítéletének teljes függesztése mellett engedi képzeit egymáshoz társulni. Ilyenkor az egyébként tudatosan irányított képzettársítás az öntudatlanban levő érelmék és vágyak befolyása alá kerül. S az ilyenkor felszínre kerülő képzettömegekből visszafelé lehet következtetni az öntudatlanra. A szabad asszociáció módszerét Freud az álmokra úgy alkalmazta, hogy a vizsgált álmot kisebb részekre osztotta s felszólította a vizsgált egyént, hogy mondja el kritika és válogatás nélkül mindazokat a gondolatokat, amelyek az egyes részletekhez eszébe jutnak, – még ha értelmetleneknek, illetleneknek, ostobáknak vagy jelentőség nélkülieknek is látszanának előtte. Az így nyert gondolatsorokat összegyűjtve és egybevetve, minden esetben azt találta, hogy a* kezdetben teljesen összefüggéstelen gondolatsorok egészen kialakulva, mintegy egy pont felé konvergálnak, egy értelmes és teljes pszichikai értékű gondolat felé. Ez az álomgondolat mindig egy vágy. Az *álomelemzés* mód-

szerével tehát a tudatban megjelenő álomtartalom mögött mindig egy *öntudatlan vágyat* találunk, mely a tudatos álomtartalom képeiben mintegy *szimbólumok* által jut kifejezésre.

Az álmokban szereplő vágyak rendszerint olyanok, hogy tudatunk erkölcsi ítélete előtt nem állják meg helyüket, tudatosan restellenénk őket magunkénak vallani. Ezért ha egyszer-egyszer fel is merülnek bennünk, igyekszünk figyelmünket elterelni róluk, elfelejtésükre törekszünk: elnyomjuk őket. A mai erkölcsi nevelés helytelen módszerének szükségszerű velejárója, hogy az ilyen vágyak egész serege él mindnyájunkban. A kultiválatlan gyermek „erkölcstelen”, „csúnya” ösztönei és vágyai értelmi fejlődésünk folyamán *nem küszöbölődnek ki belőlünk teljesen*, hanem öntudatunk alkatrészeiként továbbra is megmaradnak bennünk. Számukat nagy mértékben szaporítják a későbbi életünk el nem intézett erkölcsi konfliktusaiból származó vágyak. Öntudatlanunk legnagyobb részét ilyen elnyomott vágyak teszik.

Az álomképződés mechanizmusa már most a következő: *ébredlétkor* az erősen működő erkölcsi cenzúra az öntudatlanunkban élő vágyakat csaknem teljesen elnyomva tartja, cselekvéseinket tudatos vágyaink irányítják; *elalváskor* az erkölcsi cenzúra gyengül s az álomképek irányítását az addig elnyomott vágyak veszik át. Az álomkép anyagát tetszészerinti képzetscsoportok szolgáltatják, rendszerint aktuális benyomások, a legutóbbi napok élményei játszák köztük a legnagyobb szerepet. E képzetekből aztán az éppen előtérben levő öntudatlan vágy oly módon konstruálja meg az összefüggő – rendszeren eseményszerű – álomképet, hogy az a vágy teljesülését fejezi ki. Álomban sem nyilvánulnak meg tehát egészen leplezetlenül az öntudatlan vágyak, bizonyos fokú erkölcsi cenzúra mindig megmarad bennünk s ez a cenzúra okozza, hogy csak az álomkép által *szimbolizálva* jutnak kifejezésre.

Igen kivételes esetekben mégis leplezetlenül jelenik meg az álmot mozgató vágy az álomképben. Ilyenkor voltaképpen nem is elnyomott, öntudatlan vágyról van szó, nincs tehát szükség a cenzúra leplező, torzító működésére. (Ilyen álmok pl. azok, melyekben éhségünket, szomjúságunkat elégítjük ki stb.) Legtöbbször azonban olyan vágyak szerepelnek az álmokban, melyek tudatos erkölcsi Ítéleteinkkel nem férnek össze. Így elsősorban szexuális természetű vágyak, ami megfelel annak a körülménynek, hogy nemi vágyainkat sokkal inkább korlátozzák erkölcsi megítélések, mint más természetű vágyainkat. Előfordulnak azután irigységi, bosszúállási stb. vágyak is. S mindezek legbővebb forrása – mint már említettük – az öntudatlanunkban tovább élő gyermeki psziché»

Ami végül az álmokban szereplő szimbólumokat illeti, ezekről tudnunk kell, hogy *nem állandóak*. Nem olyanok, hogy ugyanazt az öntudatlan vágyat mindig ugyanaz a jelkép fejezi ki. Van ugyan néhány gyakran előforduló s többé-kevésbé állandó jelentésű szimbólum, általában véve azonban ugyanazon vágyak még egy embernél is különbözőképp juthatnak kifejezésre más-más időben s még inkább különböző egyéneknél s viszont ugyanazon szimbólum különböző helyzetekben egészen más jelentésű lehet. Hogy egy adott vágy, adott esetben milyen jelképek által jut kifejezésre, ez az illető tudatának és öntudatlanának egész képzettartalmától függ, mely különböző embereknél s más-más időben még ugyanazon embereknél is természetszerűen különböző. Az álom értelmét tehát nem lehet egyszerűen *kitalálni*, sem a magunkét, sem a másokét. Nem lehet egy csomó szimbólum jelentését megtanulni s ezek segítségével az álmokat egyszerűen *lefordítani*. Az álom helyes értelmezése csakis kimerítő s minden esetben külön alkalmazott elemző munka eredménye lehet.

Ez egészen röviden Freud álomelmélete. Helyességét Freudnak és követőinek igen nagy számban végzett pontos álomanalízisei bizonyítják. A rendszer további kiépítését a mind nagyobb arányokban folyó pszichoanalitikai vizsgálatok vannak hivatva meghozni.

Az öntudatlan megismerésére irányuló kutatások mélyreható változásokra vezettek a lélektanban. Különösen a gyermeki lelekről s a nemi ösztön jelentőségéről való ismereteinket alakították át gyökeresen, de sok értékes, új megismerést köszönhetünk e vizsgálatoknak a lelki életnek úgyszólván minden más terén is. S e vizsgálatok legfontosabb eszköze az álomelemzés. Freud álomelmélete által így a lelki életnek egy olyan nyilvánulásából, mely tudományos szempontból azelőtt teljesen használhatatlan volt, a pszichológiai kutatás értékes forrása lett.¹ Hárnik Jenő.

¹ Freud álomelméletéről hosszabb népszerű ismertetést tartalmaz Ferenczi „Lélekelemzés c. könyve. Részletes tájékozódást Freud „Traumdeutung” c. könyvéből kell szerezni.

SZEMLE.

„**Mi nem küzdünk a vallás ellen . . .**” Újabban vannak szabadgondolkodók, akik így beszélnek. Nem Tisza Istvánt és társait értjük. Igaz azok sem küzdenek a vallás ellen és azok is szabadgondolkodóknak mondják magukat. Várady Zsigmondra gondolunk, akit múltjának távlatából a közvélemény is szabadgondolkodónak tart, mert még nem tanulta meg, hogy a parlamenti levegő gondolatszabadsága a kormányképesség mindenkori küszöbétől függ.

Reánk, szabadgondolkodókra nézve Várady Zsigmond pályafutása közömbös. Nem közömbösek azonban azon nézetek, amelyeket múltjának tekintélyével fedez és amelyek alkalmasak arra, hogy programmunk és céljaink tekintetében zavart támasszanak.

Ha a vallás „a lélek legnemesebb virága”, amelyet bántani nem szabad, miért bűnösök akkor azok, akik annak ültetvényeivel az emberiség termőföldjét elborítják? Avagy csupán az egyház „túlkapásai” ruták, de sajátos hivatása szép és magasztos? Pusztza bölcséleti vita talán az ateizmus kérdése, amely nem méltó az emberi társadalom érdeklődésére és irányítására? Hát nem ez a forrása az antiklerikális és demokratikus cselekvésnek? *Mi hát az ateista világnézet egységes tengelye?*

A vallás az ember alacsonyabb rendű ösztöneit egyesíti magasabb törekvései ellen. Gondolkozásunk gyöngeségéből várat épít gondolkozásunk ereje ellen. Nem létező dolgokra tereli a figyelmet és eltereli azt a létezőkről. Az idegen akaratot követő szolga ösztöneit neveli bennünk, mikor az akaratelhatározást nem az értelem határozatainak veti alá. Megzavarja érzékeink örömeit megvetése által és aljas ösztöneinket felszabadító gyanakvásával belénk fojtja érzékeink tisztult, emelkedett örömeit. Az erkölcs feltétlensége helyébe a jutalom és büntetés alkudozásait ülteti és ezzel bensőleg felelőtlené teszi az egyént, mint amilyen az Isten, aki őt teremtette. Az akaratú és gondolati szolgaság, a meg nem tisztult érzékiesség és a felelősség nélkül való erkölcs rendszere a vallás. Az állati sorból bennünk maradt félelem érzése és a félelemtől eltorzult képzelet rémlátása – a vallás alapjai. Az értéktelen, a halálra ítélt ösztönök foglalata, amelyeknek veszniök kell, ha az emberiség fel akar szabadulni alacsony múltjának átka alól.

A vallásos érzés és a vallási babonák ellen közvetlenül küzdeni lehetetlen. Az antialkoholisták sem bántják a részegyet, mert a részeggel nem lehet józanul beszélni. Magával a vallásossággal mi is

tehetetlenül állunk szemben, mert ha minden imádságos asszonyal egy Haeckel is szállna vitába, akkor is az imádságos asszonyé volna az utolsó szó. De nem küzdünk a vallásosság ellen közvetlenül azért sem, mert a vallásosságnak saját, önálló életereje nincsen. Mint elszórt tűnemény, a költészethez hasonlóan, felléphet magától is, de olyan tömegesen, állandóan és főképp olyan ellentétlenül, mint a mai társadalmakban, a saját erejéből az ki nem fejlődhetnék és meg nem állhatna soha. A vallásosság *feltételeit* kell megszüntetni, mert azok nélkül vallásosság sem volna és viszont vallásosság lesz mindaddig, amíg csak ezek a feltételek meg nem szűntek.

A vallásosság közvetlenül a tekintély alapjain épült fel. Tudományos és erkölcsi rendszerek vannak mögötte. A vallásos kozmogonia, a leszármazástan és lélektan, a vallásos társadalomtudomány és történelem, mindmegannyi hamis rendszer, de régiségüknél és teljességüknél fogva tekintélyesek. Hasonlóak ezek az alkoholisták élettanához, átörökléstanához, kortanához és gyógyszertanához, amelyeknek tudományos közhelyeit az antialkoholistáknak le kellett rombolniuk, hogy az alkoholbabona tekintélyét is leronthassák. Ezekhez a tudományos igazolásokhoz ugyanilyen értékű erkölcsi rendszerek tekintélye is járul. A vallás erkölcs az a hamis erkölcsi nézet, amely az ember helyes és értékes cselekvését a vallás látószögéből méri és amely éppen ezért ezeket a babonákat magukat is értékeseknek mondja. Mint a hogy a józanság barátainak a férfiaság és nemzeti virtus ideológiáitól övedzett alkoholerkölcs egész tekintélyével kellett megbirkózniuk, úgy nekünk, szabadgondolkodóknak meg kell küzdenünk a vallás erkölcsével, amely emelkedettségnek mondja a gondolat elzúllását és a tudat elkábításában nem bünt lát, hanem erényt.

A vallásosság ellen tehát csak úgy harcolhatunk, hogy a vallással kapcsolatos ismereti és értékelő rendszerekkel szállunk szembe. Azok ellen pedig nemcsak érvekre van szükségünk. Csak ha rámutatunk azokra az érdekekre, amelyek a vallás rendszereihez fűződnek, akkor jutottunk el ahhoz a ponthoz, amelyen ez az épület nyugszik és amelyről az megdönthető. Az egyház intézménye, egy kisebbség érdekében, ez egyik hatalmas támasza ezeknek a korhadt rendszereknek. A részegség ellenségei is – hogy hasonlatunkat tovább fűzzük – az alkoholtudomány díszletei mögött az alkoholtőke bástyáira akadtak. Így lesz a szabadgondolat atheista elméletéből gyakorlati antiklerikalizmus.

De az egyház csupán az osztályállam idegrendszere, amely azt mozgatja, de amelyet ez a szervezet táplál. Aki az egyház ellen küzd, az az osztályállammal találja magát szemközt és így lesz az ateizmusból általános politikai magatartás. Az egyén következetességétől függ azután, megáll-e ezen a ponton. A legmélyebb megértés arra utalja őt, hogy a politikai erőviszonyok gazdasági rendszerek függvényei és a túlvilági szolgaságot az emberiség nagy tömegei csak földi szolgaságukkal együtt fogják végképp lerázni.

Az atheizmus tisztult gondolataiért és tisztult erkölcsieiért élünk és harcolunk. Benne gyökeredzik társadalmi cselekvőségünk legmélyebb igazolása, elméleti és gyakorlati kérdéseink egységes megoldása. És igazunkba vetett hitünket, végső elszántságunkat áhíthatossá teszi az az érzés, hogy világnézetünk megvédése és hirdetése az emberiség minden nagy ügyének bajtársaivá avat bennünket.

P. K.

Jogos önvédelem. Achim Andrászt öltözködés közben megtámadják az apjuk becsületét védő Zsilinszky fiúk. Bottal fejbeverik s mikor Áchim az egyik fiút az ágyra leteperi, a másik Browninggal kétszer belelő. Áchim meghal. Az esküdtszék felmenti az ifjakat, megállapítván a jogos önvédelmet. Mi nem szomjúhozzuk a Zsilinszky fiúk véré, de szeretjük az igazságot elfogulatlanul. Honoráljuk az esküdtek nagylelkűségét, de elítéljük brutális támadásait. Jogos felindulásukban támadták meg Achimot a Zsilinszky fiúk, de ha Áchim jogos önvédelemben üti, gyomrozza, pufföli is egyik támadóját, ez nem jogosítja fel a másikat, hogy belelőjjen. Hová jutunk, ha a jogos önvédelmet a támadók javára fordítja az igazságszolgáltatás. A támadó félnek el kell szenvednie támadása következményeit a megtámadott részéről. Áchim védekezése, akár bottal történt, akár bot nélkül, nem állapítja meg a jogos önvédelem privilégiumát a támadó, a lövöldöző Zsilinszky fiúkra nézve. A mi igazságérzetünk elítéli Achim cikkének brutális támadásait épp úgy, mint a Zsilinszky fiúk embergyilkosságát. Az esküdtszék ítélete kétségkívül fel fogja zaklatni az igazság kereső, elfogulatlan közvéleményt s még jobban el fogja mérgecsíteni a csabai urak és a csabai parasztek közt amúgy is erősen kiélesedett ellentéteket.

Mikor az alvó ébred című fantasztikus regényében Wells egy ember élettörténetét írja meg, akinek a vagyona évszázados álma alatt oly óriási tömegre szaporodik, hogy a vagyontkezelő bizottság az egész világot leigazza gazdaságilag és az uralom és szolgátságok egy új formáját teremt meg. Mikor azután az alvó felébred, maga áll az élére a forradalomnak, amelyet a fellázadt nép a bizottság zsarnoksága ellen vezet. Bent a parlamentben egy tizenhárom főből álló többség, a néppárt uralkodik és terrorizál a katolikus nép nevében. Az iskola katedráiról egy új Loyola Ignác szorítja le a nem katolikus vallású tanítókat. És csinálják a nagy gazságokat és az apró aljasságokat nap-nap után a katolikus nép nevében. És hogy tényleg a „nép” áll a hátuk mögött, sikerült is elhithetőnek mindaddig, míg a székesfehérvári heccpapak az a szerencsétlen ötlete nem támadt, hogy a népet meg is szólaltatja. Mikor azután a népgyűlést hallgatók feje fölött megkondult az estharang és minden igaz hívő levette a kalapját, kiderült, hogy az ezrekre rugó tömegben alig van százötven ember, akik a harcias pap szavára eljött vallást védeni az istentelen szocialisták ellen, pedig Székesfehérvár egyike a legklerikálisabb magyar városoknak. És ha az egész ország lakosságát nézzük, az arányszám még szomorúbb a klerikalizmusra nézve. Mert hazugság az, hogy a nép áll a néppárt terrorizmusa, Barkóczy hatalmi visszaélései és a papság háta mögött. A legbigottabb Spanyolországban és Portugáliában a nép forradalmi dühe a papok ellen fordul, Ausztriában is kedvezőtlen volt a népitélet a klerikalizmusra, Magyarországon pedig csak tizenhármán jöttek be nyílt klerikális programmal és azok közül is nem egy ígérekkel korrumpált és fenyegetésekkel agyonterrorizált zsidó bérlők és korcsmárosok segítségével, a többi klerikális pedig csempészlobogóval, idegen zászlóval lopta be magát a parlamentbe. Egy bigott dinasztia kegye és egy hatalomért reszkető feudális uralkodó osztály osztályérdeke ideig-óráig biztosíthatja számukra a hatalmat, de hogy fejük fölött már kong a lélekharang, hogy a népjogok diadala az ő bukásukat jelenti és hogy ők mindezt érzik, mutatja az a kétségbeesett

mohóság, amivel még megkaparítani akarják maguk számára, amit lehet. Mert érzik, hogy ha a politikai jogok demokratizálása életre kelti a nagy alvót, a népet, akkor az maga vet véget azok uralmának, akik az ő nevében bitorolják a hatalmat. *t.*

Iparfejlesztés valláserkölcsi alapon. Eddig azt hittük, hogy azért nem tud erőbe kapni iparunk sorvadó palántája, mert az ország földjének egy harmada papi és világi nagybirtok, míg a törpebirtokosság, a lakosságnak több mint egy ötöde, összesen 4 millió ember 2,150.000 holdnyi területen tengeti életét, a birtokelosztás tehát kizárja azt, hogy itt fogyasztóképes lakosságból táplálkozzék az említett sorvadó palánta és mert a nagybirtok által uralt törvényhozás nem kapható becsületes iparfejlesztő politikára. Vannak lapok, amelyek az előfizetőik és vannak tudósok, akik könnyebb érvényesülhetés kedvéért megállapították, hogy azért nem fejlődik iparunk, mert a munkások magas munkabérekét vívtak ki. Voltak ismét olyanok, akik azt hirdették, hogy attól fog a magyar ipar fellendülni, ha Fischer porcellángyáros úrtól megvesszük a csődbe ment prágai gyár tulipán jelvényeit. A mindenkori kormányoknak pedig az a véleményük, hogy attól kap erőbe a palánta, ha korteseiknek iparpártolás fejében százezer koronákra rugó szubvenciókat juttatnak. Mindezekkel szemben most Mártonffy Márton új elmélettel lépett fel. Mártonffy Márton nem politikába csöppent mágnás, mint Zichy János, nem demagóg, nem elvakult fanatikus, mint Barkóczy, nem politizáló földesúr, mint Károlyi Mihály, aki a 30 krajcáros napszámok és a proletárszaporodás forrását látja a valláserkölcsben, nem politikai kalandor, mint Polónyi Géza, aki vihartépett bárkájának a valláserkölcs csendes révében keres otthont, de azért az immár háromszor említett palántáról szólván, ő is azt mondja, hogy:

. . . Ma már az inas kisiklott mestere kezéből; az inas ma a legény kezében van, annak a legénynek a kezében, aki a jogtűt viseli a kabátján és aki ezt az inast is beleneveli a nemzetközi szocializmus áldó tanaiba és naponta oktatja őt. Magyarországon úgy vagyunk, hogy aki Marxnak a kátéját betanulja, az már született, hivatott szocialista vezér és az inas az a palánta, aki már kiskorában is a jövőndő szocialista generáció törzséül van hivatva szolgálni.

Nagyon nagy baj az, hogy a mester kezéből kisiklott az inas, mert nincsen, aki nevelje; nem marad más tehát hátra, mint az iskola. Azért sürgettem és sürgetem most is, hogy az iskolát csakugyan az iparosképző kohójává, műhelyévé, gócpontjává kell tenni. 100-110.000 fiatal gyermek van, aki évenként ezeket az iskolákat látogatja. Ha csak egy átlagos lusztrumot, öt évet veszek, öt év múlva kimegy, legény lesz belőle és 15-20 év alatt a legények száma megszorodik 200-300.000-re, akik ma a társadalomban elhelyezkedve, vagy a szakszervezetekbe illeszkedve, lehetnek a nemzeti tőkének igen értékes elemei, de lehetnek a magyar társadalomnak igen veszélyes ellenségei is. És ha mi ezekben az iskolákban nem neveljük a gyermekeket valláserkölcsi alapon, hazafias szellemben és tudásban megerősödve, akkor semmiféle tulipán a magyar ipart megteremteni nem fogja.

Tehát nem tulipán, de valláserkölcs és hazafias szellem. Ne beszéljünk arról, hogy azoknak a jogtűs legényeknek több az érdemük a néptömegek kulturális színvonalának az emelésében, mint az egész valláserkölcsi alapon nyugvó népoktatásnak és mivelhogy az a bizonyos kis Marx-féle káté nem létezik, vagy ha létezik csak Mártonffy ismeri, a vezéri tisztséghez sokkal több tanulás kell, mint a törvényhozói tisztséghez. Hogy mennyi, azt keservesen tapasztalták azok, akik már megpróbálták összemérni szellemi fegyvereiket velük és szűgyenkezve kellett meghátrálniuk még a kisebb, névtelen szakegyleti vezérnek a könyvtárnyi olvasottsága elől.

Akik értenek virágnyelven, azok tudják, mit jelent a valláserkölcsi alap és hazafias szellem. Tessék elhinni, olyan mélyen gyökereznek itt már a bajok, hogy ez a szentelt víz sem használ. A lateinernek nyolc esztendőn tömik az agyvelejét haszontalan tudományellenes lim-lommal és mégis csak ideig-óráig sikerült elérni, hogy a lateiner

proletariátus ne ismerje fel osztályhelyzetét, a munkásoknál pedig még inkább elkéstek azzal, hogy valláserkölcsei alapon és hazafias szellemmel sztrájkőröket neveljenek. De nyomorult és koldus is az az ipar, amelyik a valláserkölcsei maszlagtól elbutított munkás butaságából akar táplálkozni. Azt nagyon jól tudja Mártonffy Márton és elhihetik azok, akiknek úgy tetszett a beszéde, hogy addig, amíg a parasztot földhöz nem juttatják és nem teszik így fogyasztóképpé, nemcsak semmiféle tulipán, de semmiféle valláserkölcsei alap, vagy hazafias szellem a magyar ipart megteremtteni nem fogja,

-t.

Menetrend és politika. Tisza István gróf lekésik a vonatról. A vonatot a harmadik órházti visszaparancsolják az állomásra. Tisza gróf felszáll a vonatra, de miatta az egész vonalon negyven percet késnek, veszítenek az utasok. Tiszának igaza van. Az államvasúti menetrend története neki ad igazat. A vasutak száz és száz helyen megállanak nem egyszer, de állandóan, pusztaságok közepén, nagy grófi uradalmak és hitbizományok érdekében. Egész vasutak, kitérők, állomások épülnek nagy urak óhajára. Ha egy kerület kormányparti képviselőt választ, új vonatok indulnak hajnalban, hajnal előtt, a régi indóház leomlik s helyébe új épül. Ha ellenzéki képviselőt választ a kerület, megszüntetnek régi járatokat, gyorsvonatok helyett vegyesvonatok indulnak s a nyolc órasi távolságokból tizenkét órasi távolságok születnek. A vasút egész vidékeket pofoz és jutalmaz. A vasút a Balkánon politikai szolgáltatásokat végez. A vezető államférfiak joggal rendelkeznek a vasúttal. Tisza István visszarendelt vonata gyakorlati esete e jog alkalmazásának. Ezen tehát nem lehet megütközni annak, aki ismeri a visszarendelt, megszorított, beszűntetett, meggyorsított vagy meglassított vasutak menetrendpolitikáját. A Balkánon így járnak a vasutak s így utaznak az államférfiak. Tisza grófnak igaza van.

Sohse halunk meg. A politikai arénán nem tudjuk hányadszor végezték ki Polónyi Gézát. Az oly sokszorosan lenyakazott, kivégzett Polónyi Géza romlatlan lelkének egész erkölcsi puritánságával védte meg a vallást, Isteni s a hazát, a destruktív szabadgondolkodással szemben. Istent ezúttal arra használta fel az ősz államférfi, hogy megfenyítse vele a sasokat, hogy antiszemitahécc rendezésével megrémítse a fővárosi zsidóságot, mely régi ellenfelét támogatja s nem őt ismeri el vezérének. Hock János és Kelemen Samu újra leterítették Polónyit, akiről nem nehéz megjósolni, hogy pár heti pihenés után újra talpára áll. A politikai elpusztíthatatlanság e tiszteletreméltó példányképe előtt csodálkozással áll meg a destruktív gondolkodás. A magyar politikában nem hal meg senki.

A másik halott, akit eltemettek, elparentáltak: Barkóczy báró. Mennyi vezércikk fújta a gyászindulót s a Jézus-társaság világi prefektusának, a gyermek-jesuitizmus miniszteri protektorának a haja szála sem görbült. Hiába mérsékelte magát Várady Zsigmond, hiába nem mérsékelte magát Tisza István, mikor a középkor visszaállítása ellen beszélt, Barkóczy helyén maradt. A magyar politikában nem hal meg senki.

A harmadik halott Sztérényi József, ki a Heltai Ferencsel vívott talpfa-párbajban esett el. Holtteteme felett egy szénszerződést olvastak fel, melyet a magyar állam a salgótarjáni részvénytársasággal kötött. Mondanunk sem kell, hogy az elparentált – Sztérényi József is csak tetszhalott. A magyar politikában nem hal meg senki.

Polónyi, Barkóczy és Sztérényi kivégzése csak színjáték volt. Kisült, hogy Polónyi nem a zsidókra, csak Vázsonyira haragszik. Kisült, hogy a kongregáció csak hitbuzgó csecsemővédő egyesület, hitbuzgalmi társaság, melyről a miniszter mikor engedélyezte, maga sem tudta micsoda s még máig sem tudja róla Zichy János, hogy micsoda. Kisült, hogy Sztérényi szerződése kompromittálja a magyar államot a külföld előtt, de mindez csak azért sült ki, hogy Sztérényit kompromittálja a munkapárt előtt, ahová

belépni szándékozott. Szóval nem volt komoly dolog, minthogy nem komoly dolog az egész parlamenti komédia, melyhez az ország nagy reális érdekeinek semmi köze sincs.

Polónyi, Barkóczy és Szerényi mind a hárman jó, megbízható cselédei a politikai s a társadalmi reakciónak, a klerikálisok s mágnások uralmának. Ezért igaz az, amit róluk mondotlunk, hogy sohse halunk meg.

A felekezeti béke. Halmiban elkészült az új községháza s ez alkalommal a község három felekezethez tartozó lakossága egymásután felkereste a katolikus, protestáns és zsidó templomot és mindegyikben végigélvezve a szertartásokat, megnyitották az új községházát.

A napilapok, mondhatni kivétel nélkül, hozsannával fogadták a hírt s ujjongó örömmel mutattak rá erre a felekezeti közéletre, melyben egy jobb jövő zálogát látják.

De nem szólva arról, hogy ebben az örömben sokfelé a zsidó ujjongás rezeg, hogy íme a keresztény felekezetek is meglátogatták az ő templomát, az ujjongó hangok és az örömtől könnybe lábadt szemek nem veszik észre azt a sötét felhőt, amely ennek az egész tarka templomvizitációs és vizitviisszaadási komédiának megadja a maga egységes hátterét.

A különböző felekezetek érdekei nemcsak hogy megférnek egymás mellett, hanem egyenesen azonosak, mert az egyik boldogulása feltétele a másik boldogulásának is. És a felekezetek összelelkézése mély harmóniában áll az ország közállapotaival. *A feudalizmusnak szüksége van egy hatalomra, mely az ő érdekeit feltétlenül megvédeni képes.*

Ezért rángatják elő minduntalan a vallásos szertartásokat, ezért tömik meg az elemi iskolai Mária-kongregációkban a gyermekek fejét csodamesékkel, ezért bódítják el az embereket tömjénfüsttel, csengetyűcsengéssel és harangbugással, ezért visznek a műegyetemre oltárt és szenteltvíztartót, ezért üdvözlük az új püspököt az összes felekezetek, ezért akarja Barkóczy a tanári állásokat a vallások százalékos arányában betölteni, ezért akarják a diákok nemi egészsége fölötti gondoskodást a hitoktatókra bízni, ezért akar a katolikus klerikalizmus protestáns teológiai fakultást és ezért tért be az új községházára menet Halmi község lakossága egy-egy imádságra a katolikus, a protestáns és a zsidó templomba ... *ni.*

Prohászka a szabadgondolkodó. A liberális sajtó mártírrá avatta Prohászka védelmében pálcát törtek a reform-katolicizmus mellett, mely a mi szemünkben szégyenletes és gyáva kísérlete az egyháznak arra, hogy a tudomány dogmaölő eredményeit, tételeit meghamisítva, a dogmák megmentésére használja fel. Az egyház sohasem volt elég szemérmes amaz eszközök megválogatásában, melylyel a megingott hiteket a maga hatalmának, befolyásának, tekintélyének, vagyona megmentésének érdekében alátámassza. A reform-katolicizmus emberfeletti erőfeszítéseket tesz arra, hogy a tudományt keresztrefeszítve, a pusztuló tekintélyű egyháznak új feltámadást biztosítson. Meg kell menteni az egyházat a *tudomány segítségével*, azt az egyházat, mely nemcsak kitételeiben, hanem egész működésével a leggyűlöletesebb harcot folytatja a tudomány minden felfedezése, minden vívmánya ellen. A Prohászka feladata a gyilkos tudomány bebörtönözése, megjavítása, megszelidítése s hasznos háziállattá nevelése. A kötéltáncos püspök nyaktörő vállalkozásait aggódva nézik az egyházi körök s indexre teszik írásait. A tudománnyal az egyház érdekében üzött prostitúciót mi szabadgondolkodók keményen elítéljük s mi is indexre tesszük Prohászka írásait, melyhez sem a liberalizmusnak, sem a haladás ügyének semmi köze nincs.

MOZGALOM.

A Galilei Kör

Június hó 2-án tartotta évről és tisztújító közgyűlését a Galilei Kör. A lelépő tisztikar terjedelmes jelentésben számolt be a Kör harmadik évi működéséről, mely a tavalyi év munkájához képest jelentős fejlődést mutat. A Kör 28 nyilvános előadást 8 vitát, több szemináriumot tartott és az idén először terjesztette ki tevékenységét a munkásoktatásra. Az év történetéből kiemelkedik a Mária kongregáció veszedelmes munkájával foglalkozó diákgyűlés s a mai Magyarország közállapotait ismertető ciklus, melyen a nagybirtok, a nemzetiségi kérdés, a magyar közoktatás, szociálpolitika, közigazgatás, törvényhozás és a magyar értelmiség ügye került szóba. E sorozat egyik előadásához: Jászi Oszkáréhoz kapcsolódott a nemzetiségi békés, érdekében rendezett értekezlet, amelyen a minimális nemzeti program alapján a békét megértő együttműködés lehetőségét vitatták meg. A jelentés beszámol még a Kör márciusi ünnepéről, a Műegyetemi Segítő Egyesület oltáros és misés zászlószentelése alkalmával tartott impozáns tiltakozó gyűlésről, a szakosztályok tudományos és önképző működéséről, a Kör újabb kiadványairól s a jövő évre kitűzött pályázatokról.

Terjedelmes jelentésben számolt be a munkásoktatási bizottság is első évi működéséről. 475 munkásoktatási alkalom közül 239 előadást, 38 szemináriumot, 170 tanfolyamot, 20 kirándulást és 8 gyermekelőadást tartottak a Kör tagjai.

A jelentések tüzetes megvitatása után a közgyűlés új tisztikart választott, mely a következőképpen alakult: elnök: Lóránd Jenő; főtítkárs: Scheff-Dabis László; titkársok: Kruppa Nándor és Frank Klára; főpénztárs: Kürschner Jenő; főjegyző: Bolgár Imre; főellenőr: Pécsi Illés.

A Kör legközelebbi munkaprogramját a nyári előadásorozat képezi. 8 előadás a szabadgondolkodás főbb problémáit fogja ismertetni, tudományos ismeretek közléséi pedig 8-8 előadásban: természettudományi, szociológiai és szabadgondolkodó szemináriumok fogják végezni.

Előfizetőink számára lapunk e számához mellékeljük a nyomtatásban megjelent két ivnyi terjedelmű jelentést, továbbá az előadások részletes programját az érettségizett diákokhoz intézett felhívással együtt. Kívánatra mindkét nyomtatványt bárkinek megküldi a Kör titkársága (VI, Ankerköz 4, II. em.).

Martinovics kör.

Az eperjesi Martinovics kör június hó 3-iki választmányi ülésén egyhangúlag elhatározta, hogy a nyár folyamán az ipari munkásság számára ismeretterjesztő előadásokat rendez.

A kör évi tagsági díja 2 korona. Akik a körbe az új közgyűlési év után belépni kívánnak, Sziklai István titkárnál (Fő-utca 83), július hó 1-től augusztus hó 31-ig Rosenthal Artur jegyzőnél (collegium) jelentkezhetnek.

Pénzküldemények Ballá Béla pénztárhoz, illetve június 15-től Bohrandt Lajost helyettes pénztárnosnak küldendőek.

Az első előadást 1911 június 23-án, pénteken Deutschschmied Jenő „A magyar jogrendszer és a munkásság” címen tartotta.